

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут денної освіти

Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

В. о. завідувача кафедри

М. М. Логвин

„_____” _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***На тему “ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ”***

***зі спеціальності 242 “Туризм і рекреація”
освітня програма “Туризм” ступеня магістра***

Виконавець роботи Полтавець Владислав Сергійович

(підпис, дата)

Науковий керівник к. геогр. н., доц. Логвин Михайло Михайлович

(підпис, дата)

ПОЛТАВА – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СФЕРИ ТУРИЗМУ І РЕКРЕАЦІЇ	6
1.1. Соціально-економічна цінність сфери туризму і рекреації.....	6
1.2. Чинники розвитку та нові функції туризму в період воєнного стану ..	17
1.3. Міжнародний досвід у відродженні туризму після війни	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ	37
2.1. Стан розвитку туризму в умовах воєнного стану	37
2.2. Потенціал та стратегічні перетворення та у повоєнній відбудові України	61
2.3. Аналіз розвитку туристичної сфери як об'єкта та суб'єкта політичного процесу в умовах війни.....	68
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	73
3.1. Стратегічні напрями відновлення та модернізації інфраструктури регіонів України	73
3.2. Принципи повоєнного відновлення природи як ресурсу туристичної діяльності та об'єкти інвестиційного інтересу в регіонах України.....	85
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	94
ДОДАТКИ	110

ВСТУП

Післявоєнне відновлення не менш актуальна тема у суспільстві, ніж перебіг бойових дій. Про нього говорять за кожної нагоди і представники влади, і організації громадянського суспільства, і пересічні громадяни. Адже кожен хоче бачити за лихоліттям війни світле майбутнє, а Україна відбудується і стане на шлях інтенсивного економічного розвитку.

Успіх у справі відбудови не гарантований, оскільки залежить від великої кількості факторів, які будуть визначати результат. Чи не найважливішими питаннями в підготовці до відбудови є планування того, як вона може і має виглядати, та чітке визначення пріоритетів держави, що за чим відбудовувати. Перші спроби сформувавши державну політику відбудови вже є. Здебільшого це ініціативи уряду, який відповідає за економіку держави та її розвиток.

Коли ми говоримо про післявоєнну відбудову, то перш за все мова про відновлення економіки, в тому числі однієї з її галузей – туризму. Адже саме гроші роблять ще більше грошей. Глобальна мета цього процесу – зробити так, щоб бізнес і населення знову генерували валовий продукт для держави. І що більші обсяги, то краще.

А це означає, що далеко не кожна активність держави, яка передбачає витрачання бюджетних чи донорських коштів, є сама по собі тим, що можна зарахувати до післявоєнної відбудови.

Воєнний стан встановлює істотні територіальні і часові обмеження для туристичного сектору, але галузь продовжує працювати у відносно безпечних регіонах.

Попереду нові туристичні сезони і проблеми розвитку туристичної сфери в Україні набувають нових реалій в умовах воєнного стану та наступного післявоєнного відновлення. Можна не сумніватися, що після закінчення бойових дій туристичні маршрути до України і по країні будуть популярними.

Тому, необхідні системні дослідження особливостей формування державної політики у туристичній сфері в умовах збройного протистояння. Для цього слід розробити своєрідну “дорожню карту розвитку туризму” з точки зору теперішньої і повоєнної інвестиційної привабливості України для управління туристичною сферою.

Реалії розвитку туризму на сучасному етапі досліджували С. Баженова, Ю. Пологовська, М. Бикова, Л. Корчевська, Ю. Миронов, О. Р. Роїк, О.В. Нездевецька. А. Парфіненко аналізував міжнародні туристичні потоки в Україні, зокрема їх динаміку та просторову структуру в контексті гібридної війни та загострення українсько-російських міждержавних відносин.

Загальні втрати економіки та інфраструктури, нанесені в ході війни періодично розраховує і публікує Київська школа економіки та Міністерство культури та інформаційної політики України.

Різні аспекти післявоєнних перспектив відновлення туристичної галузі напружували В.О. Бойко, І. Дворська, С. Кириченко, В. Ланда, О. Носирєв, Т.Деділова, І. Токар, М. Олесків та інші дослідники.

Метою роботи є дослідження впливу військових дій на туристичний потенціал України та перспектив його повоєнного відновлення. На підставі мети у роботі поставлені наступні завдання:

- розкрити соціально-економічну цінність сфери туризму і рекреації;
- проаналізувати чинники розвитку та нові функції туризму в період воєнного стану;
- вивчити міжнародний досвід у відродженні туризму після війни;
- охарактеризувати стан розвитку туризму в умовах воєнного стану;
- дослідити потенціал та стратегічні перетворення та у повоєнній відбудові України;
- зробити аналіз розвитку туристичної сфери як об'єкта та суб'єкта політичного процесу в умовах війни;

- обґрунтувати стратегічні напрями відновлення та модернізації інфраструктури регіонів України.

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні процеси дослідження впливу військових дій на туристичний потенціал України.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні особливості розвитку туризму в період воєнного стану та перспектив його повоєнного відновлення.

У кваліфікаційній роботі використовувалися наступні методи: загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема картографічний, абстрагування, узагальнення, аналіз і синтез, індукція й дедукція, статистичний, системний аналіз. Використовувався метод економіко-статистичного аналізу.

Інформаційною базою для підготовки кваліфікаційної роботи слугували: законодавчі та нормативно-правові акти України, матеріали Державної служби статистики України, матеріали Державного агентства розвитку туризму, матеріали аналітичного дослідження втрат туристичної індустрії від війни в Україні, Концепція Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України, туристичний барометр України 2009-2019 рр., наукові періодичні видання, статистичні бюлетені туристичної діяльності, актуальні електронні ресурси Інтернету.

Окремі положення кваліфікаційної роботи були апробовані та оприлюднені в матеріалах кафедрального круглого столу студентів та аспірантів “Туризм і молодь – 2025” (м. Полтава, 2025 рік).

Структурно робота складається з трьох розділів, вступу, висновків, списку використаних інформаційних джерел, додатків. У роботі міститься 4 таблиці, 13 рисунків, 2 додатки (в них 2 таблиці), список використаних джерел складає 151 найменування. Робота викладена на 113 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ І РЕКРЕАЦІЇ

1.1. Соціально-економічна цінність сфери туризму і рекреації

У сучасному постіндустріальному суспільстві туризм є одним із ключових факторів розвитку соціально-економічної, культурної та політичної сфер більшості країн світу. Він інтегрується у споживчу поведінку значної частини населення, стаючи невід’ємною частиною способу життя.

Статистичні звіти Всесвітньої туристичної організації (ВТО) свідчать про стійке зростання туристичної галузі, починаючи з 50-х років ХХ століття. Щорічний приріст обсягів світових туристичних потоків складав 6%, а валютні надходження від туристичної діяльності збільшувались на 14%, що суттєво перевищувало середньорічні темпи зростання світової економіки.

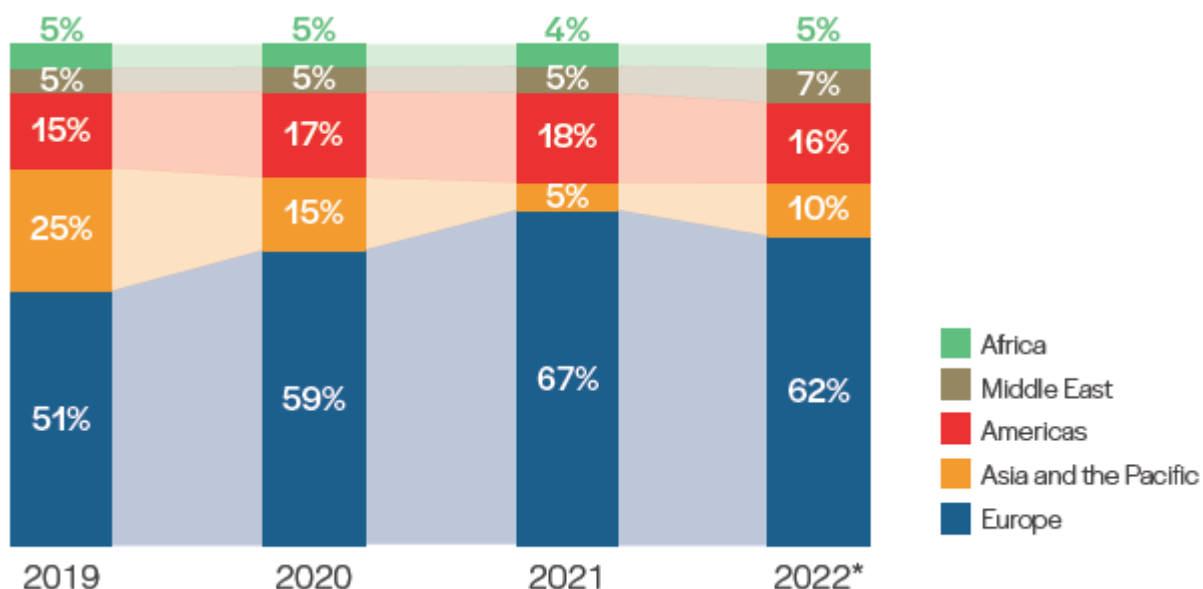

Рис.1.1.1 Структура туристичних прибуттів у 2019-2022 рр., за [147].

Прогнози експертів ВТО також є оптимістичними: очікується щорічний приріст сукупних туристичних потоків на рівні 4-5%, а доходи від міжнародних

туристичних подорожей мають зростати на 5-7 %. Це свідчить про високий потенціал туризму як драйвера економічного зростання, підвищення зайнятості населення, зміцнення культурного обміну та міжнародної співпраці (рис. 1.1.1 та 1.1.2) [95, 147].

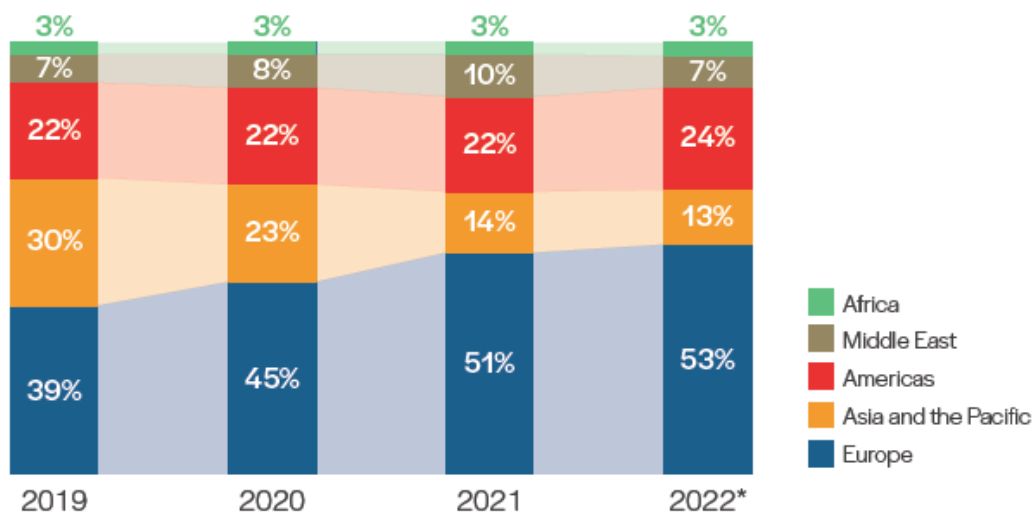

Рис.1.1.2 Структура доходів від туризму у 2019-2022 рр., за [147].

У країнах із сприятливими природно-кліматичними умовами туризм, разом із суміжними галузями, може забезпечувати до 90% національного доходу. Це підкреслює важливість туризму як ключового драйвера економічного розвитку. Водночас досягнення високого рівня конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу є одним із найважливіших завдань для розвитку цієї галузі та інтеграції на світовий туристичний ринок.

Для досягнення цієї мети необхідно звернути увагу на такі аспекти:

1. Економічні фактори: забезпечення фінансової стійкості туристичних підприємств, сприяння залученню інвестицій у туристичну інфраструктуру, стимулювання створення робочих місць.
2. Соціальні аспекти: підвищення рівня обслуговування туристів, створення умов для зайнятості населення в туристичному секторі.
3. Ресурсна база: раціональне використання природних, культурних і

історичних ресурсів для забезпечення довгострокового розвитку.

4. Інфраструктура: розвиток транспортних, комунальних і готельних об'єктів, що забезпечують комфорт туристів.

5. Природно-географічні умови: ефективне використання кліматичних і ландшафтних переваг для створення привабливих туристичних продуктів.

6. Культурно-історична спадщина: популяризація місцевої культури, традицій і пам'яток для формування унікального туристичного бренду.

Дослідження соціально-економічної цінності туризму та виявлення показників туристичної привабливості дестинацій дозволять створити ефективні стратегії розвитку, орієнтовані на підвищення конкурентоспроможності та задоволення потреб сучасних туристів.

Туристична діяльність є міжгалузєвою сферою, яка об'єднує зусилля різних секторів економіки для створення цілісного туристичного продукту. Учасниками цього процесу виступають підприємства та організації, які працюють у сфері транспорту, готельно-ресторанного бізнесу, культури, розваг, фінансових послуг, страхування та інших суміжних галузей.

Основні аспекти, які підтверджують міжгалузєву природу туризму [11]:

1. Синергетичний ефект: співпраця між різними секторами (транспортні компанії, готелі, туроператори, культурні установи) сприяє створенню комплексного туристичного продукту, що задовольняє багатогранні потреби туристів.

2. Розвиток інфраструктури: підвищення доступності туристичних об'єктів завдяки покращенню транспортної інфраструктури (дороги, авіаційні маршрути), а також формуванню розгалуженої мережі закладів гостинності.

3. Економічний вплив: туристична діяльність створює робочі місця, стимулює розвиток локального бізнесу та забезпечує додаткові надходження до бюджету через податки.

4. Культурно-соціальний ефект: туризм сприяє популяризації

національної культури, історії, традицій та водночас підтримує збереження культурної спадщини.

Туризм є потужним драйвером економічного та соціального розвитку, вплив якого виходить за межі суто туристичної галузі. Його міжгалузевий характер забезпечує можливості для інтеграції з іншими сферами економіки, створюючи додаткову вартість та сприяючи сталому розвитку. Таким чином, розвиток туризму потребує комплексного підходу з акцентом на міжсекторну взаємодію, що дозволяє максимізувати економічні вигоди та посилити конкурентоспроможність туристичних дестинацій:

- по-перше, основа зростання соціально-економічної цінності туризму: туризм, як галузь, має мультиплікативний ефект, оскільки його розвиток залежить і водночас сприяє зростанню суміжних видів господарської діяльності.;

- по-друге генерація соціально-економічної цінності у виробничому ланцюгу: соціально-економічна цінність туризму проявляється на всіх етапах створення та реалізації туристичного продукту.

Соціально-економічна цінність туризму визначається його здатністю інтегрувати діяльність різних галузей економіки в єдиний комплексний виробничий процес. Туризм не лише створює економічні вигоди, а й має важливе соціальне значення, сприяючи збереженню культурної спадщини, екологічній свідомості та підвищенню рівня благополуччя регіонів.

Агрегований показник туристичної доданої вартості є важливим інструментом для оцінки економічної результативності туризму, оскільки дозволяє комплексно оцінити вплив галузі на економіку, включаючи прямі та непрямі ефекти, відображати значення туризму для зовнішніх (інвестори, туристи, міжнародні організації) і внутрішніх (місцеві громади, бізнеси, урядові структури) стейкхолдерів, а також аналізувати зовнішні ефекти, зокрема вплив на суміжні галузі економіки, такі як транспорт, харчова промисловість,

культура чи будівництво. Туристична додана вартість визначається як сума вартості, створеної діяльністю, спрямованою на задоволення туристичного попиту, і включає пряму додану вартість, створену підприємствами туристичної галузі (готелі, ресторани, туристичні агенції), та непрямі ефекти від діяльності суміжних галузей, що обслуговують туристичний сектор (транспорт, виробництво сувенірів, енергетика). Визначення цього показника базується на міжнародних методологічних рекомендаціях, зокрема ООН, UNWTO, Євростату та ОЕСР, які забезпечують стандарти туристичного рахунку (Tourism Satellite Account – TSA), єдині методики збору та аналізу статистичних даних, а також інструменти для оцінки впливу туризму на економіку. Практичне застосування такого показника дозволяє визначити внесок туризму в ВВП країни чи регіону, проводити міжрегіональні та міжнародні порівняння ефективності туристичної галузі, формувати стратегії розвитку туризму з орієнтацією на ключові джерела доданої вартості. У результаті туристична додана вартість стає універсальним інструментом для обґрунтованого планування, залучення інвестицій, підвищення конкурентоспроможності туристичного сектору та забезпечення сталого розвитку дестинацій [11].

Деякі науковці, розробляючи методики комплексного аналізу показників статистики ринку туристичних послуг на основі методологічних рекомендацій UNWTO і досвіду провідних країн у цій сфері, доводять, що туристична додана вартість є критерієм соціально-економічної значимості туристичної діяльності. Цей показник дозволяє оцінити внесок туризму у національну економіку, враховуючи прямий і опосередкований вплив галузі [11].

Інші зазначають, що «інструментом оцінки цінності бізнесу є концепція економічної доданої вартості, яка аналогічна економічному прибутку. По суті, показник економічної доданої вартості є економічним прибутком, що отримує підприємство після вирахування усіх капітальних витрат. Концепція припускає,

що бізнес буде прибутковим в економічному сенсі тільки в тому випадку, якщо він приносить прибутковість більшу, ніж норма прибутковості, запланована інвесторами» [11].

Узагальнюючи наведені визначення, можна визначити туристичну додану вартість з двох основних позицій:

1. Додана вартість, сформована туризмом – це сукупність доданих вартостей, створених у сфері туризму та інших секторах економіки, які спрямовані виключно на задоволення туристичного попиту. Цей підхід зосереджується на результатах діяльності, яка обслуговує саме туристів.

2. Додана вартість, сформована в галузях туризму – це загальна сума доданих вартостей, утворених усіма типовими виробниками, незалежно від того, чи орієнтовані створені продукти та послуги виключно на туристів. Цей підхід охоплює ширший спектр діяльності, пов'язаної з виробництвом туристичних продуктів.

Показник туристичної доданої вартості, у поєднанні з іншими локальними індикаторами туристичної діяльності, утворює основу для оцінки соціально-економічної важливості туризму. Завдяки цьому показнику можна:

- зібрати дані про потреби та можливості учасників економічних відносин на туристичному ринку;
- оцінити суспільне значення їх бізнесових зусиль;
- забезпечити інтерпретацію соціально-економічної цінності туризму через аналіз розвитку основних і спеціалізованих видів туристичної діяльності.

У межах визначення соціально-економічної цінності туризму та аналізу його впливу на економіку, доцільно враховувати специфіку показників, які відображають результати туристичної діяльності залежно від умов спеціалізації. Зокрема, можна виділити такі випадки:

1. 100%-й коефіцієнт спеціалізації. Для j-го виду господарської діяльності (наприклад, туроператори або турагенти), розрахунки базуються на

тому, що весь обсяг продукції або послуг, вироблених у межах цього виду діяльності, є повністю орієнтованим на туризм. При цьому незначні відхилення туристичної частки споживання i -го продукту, виробленого j -им видом діяльності, від коефіцієнта спеціалізації можуть бути прийнятними, якщо вони не спотворюють загальні тенденції. Наприклад:

- витрати туристів на послуги туроператорів та турагентів;
- дохідність цих видів діяльності;
- прямий внесок у ВВП.

2. Неповна спеціалізація (коефіцієнт спеціалізації менше 100%). У випадках, коли j -й вид господарської діяльності виробляє продукти/послуги, які лише частково орієнтовані на туристичний сектор, розрахунки повинні враховувати проміжне споживання. Це включає:

- вклад у створення комплексного туристичного продукту. Наприклад, діяльність готелів, ресторанів, транспортних компаній та інших сфер, де лише частка споживання пов'язана з туризмом;
- взаємозв'язки між секторами. Необхідно оцінювати внесок інших галузей (наприклад, сільського господарства, виробництва сувенірів) у забезпечення туристичної діяльності;
- мультиплікативний ефект. Проміжне споживання у комплексному туристичному продукті формує додатковий попит у суміжних галузях.

Для кожного з випадків корисно використовувати такі розрахунково-аналітичні показники:

- частка туризму у валовій доданій вартості (ВДВ);
- частка зайнятості у туристичних видах діяльності;
- мультиплікатори туризму (доходу, зайнятості, інвестицій);
- частка туризму у зовнішній торгівлі (експорт послуг);
- індекс туристичної спеціалізації регіонів.

Такий підхід дозволяє точно оцінити економічний вплив туризму на

мікро- та макрорівнях, враховуючи як повну, так і часткову спеціалізацію у виробництві туристичних продуктів та послуг.

Види туристичних продуктів поділяють на три категорії: основні, супутні та специфічні.

1. Основні туристичні продукти повністю або значною мірою залежать від туристичного попиту, їх виробництво орієнтоване виключно на туристів (готелі, тури, послуги туроператорів).

2. Супутні туристичні продукти є важливими для туристів, але не виключно туристичними, їх споживають також інші категорії клієнтів (ресторанні послуги, транспорт, роздрібна торгівля).

3. Специфічні туристичні продукти – це комплексні продукти, які поєднують основні та супутні послуги (туристичні пакети, тематичні тури, розроблені маршрути).

Цей поділ допомагає аналізувати як прямий економічний вплив туризму, так і мультиплікативний ефект.

Третій підхід до розрахунку туристичної доданої вартості є найбільш ефективним для визначення соціально-економічної цінності туризму, оскільки дозволяє оцінити його прямий та непрямий вплив на економіку та соціальну сферу регіонів.

Прямий вплив туризму на економіку відображається через обсяги податкових платежів туристичних підприємств, ліцензійні збори, витрати на оформлення в'їзних і виїзних документів, митні збори.

Непрямий вплив проявляється у стимулюванні туристичного попиту на товари та послуги регіональних суб'єктів господарювання, які не належать безпосередньо до сфери туризму. До них належать транспортна інфраструктура, інформаційне забезпечення, торгівля, ресторанний бізнес, побутові послуги, атракції та об'єкти туристичного інтересу.

Цей підхід забезпечує комплексну оцінку внеску туризму в розвиток

регіонів.

Визначення впливу туризму на економіку є непростим завданням, оскільки, як зауважує Т. Ткаченко, витрати туристів запускають каскадний ефект у економіці місцевого рівня [108]. Це означає, що кошти, які витрачають туристи, не тільки приносять дохід підприємствам туристичної галузі, але й створюють додатковий попит у суміжних секторах, таких як транспорт, торгівля, громадське харчування, культурні та розважальні заклади. Такий мультиплікативний вплив поширюється на різні аспекти економіки, що ускладнює точну оцінку загальної соціально-економічної ролі туризму.

Для доповнення інформаційного поля з питань визначення соціально-економічної цінності туризму доцільно використовувати результати опитувань туристів та одноденних відвідувачів щодо їхніх витрат. Це дозволить аналізувати зміни туристичних потоків за метою поїздки, типом маршруту, кількістю ночівель, видом розміщення, а також характером і обсягом витрат як під час планування, так і в процесі подорожі.

Моніторинг туристичних витрат можна здійснювати за такими етапами [108]:

1. Стратифікація респондентів за видами туризму (внутрішній, міжнародний, діловий, рекреаційний).
2. Визначення середньої тривалості подорожі, що дає змогу корелювати витрати з тривалістю перебування.
3. Аналіз структури та обсягу витрат туристів, включаючи витрати на транспорт, проживання, харчування, розваги та покупки.

Цей підхід сприяє формуванню детальної картини туристичного попиту, що є важливим для оцінки економічного впливу туризму.

Дотримуючись зазначених етапів, туристичні витрати можна умовно поділити на дві групи залежно від часу їх здійснення: авансові платежі для підготовки та організації подорожі («попередні витрати на поїздку») і витрати

під час подорожі в місцях перебування («витрати під час поїздки»).

Виходячи з економічної сутності прямого та непрямого впливу туризму, ці витрати разом формують його сукупний вплив на економіку та соціальну сферу регіонів. Попередні витрати часто забезпечують доходи підприємствам туристичної галузі, тоді як витрати під час подорожі стимулюють попит у суміжних секторах економіки, посилюючи мультиплікативний ефект (рис. 1.1.3).

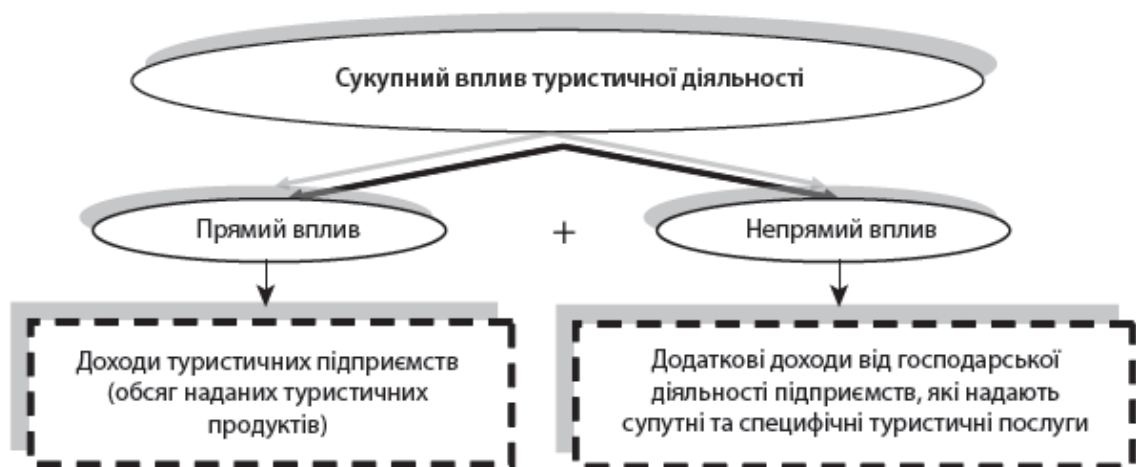

Рис. 1.1.3 Структура сукупного впливу туризму, за [11]

З метою дослідження сукупного впливу туризму доцільно використати таку формулу [11]:

$$E = \hat{E} + \bar{E} = \hat{E} + \frac{V^R \cdot (D^T - Z^T)}{V^N}, \text{ де}$$

E – сукупний вплив туризму на соціально-економічну сферу регіонів;

$\hat{E}$ – прямий вплив (обсяг платежів до бюджету, ліцензійні збори, платежі за оформлення виїзних та в'їзних документів, митні збори);

$\bar{E}$ – непрямий вплив (обсяг доходів суб'єктів господарської діяльності зумовлений обслуговування туристів під час подорожі);

V^R – валовий регіональний продукт;

D^T – обсяг наданих туристичних послуг туристичних підприємств;

Z^T – обсяг витрат на придбання товарів і послуг для обслуговування туристів суб'єктами господарської діяльності, які не пов'язані безпосередньо з туристичною сферою;

V^N – валовий національний продукт.

При розрахунку частини виручки від туризму, яка безпосередньо входить до складу ВВП, важливо враховувати витрати, що сприяють розвитку інших секторів економіки. До таких витрат належать:

- витрати туристичних підприємств на обслуговування туристів, включаючи заробітну плату персоналу, оренду приміщень, оплату комунальних послуг, маркетингові заходи тощо;

- витрати на придбання товарів і послуг у організацій, пов'язаних з туристичною інфраструктурою, наприклад, транспортні послуги, постачання продуктів харчування для ресторанів, закупівля сувенірної продукції, оплата послуг культурних закладів або інших об'єктів туристичного показу.

Ці витрати забезпечують мультиплікативний ефект, стимулюючи економічний розвиток у суміжних галузях, і є важливим компонентом непрямого впливу туризму на економіку.

Непрямий вплив туризму акумулює частину доходів суб'єктів господарської діяльності, що зосереджені в певному регіоні, і відображає ту частину їхніх доходів, яка обумовлена туристичними витратами під час подорожі та в місцях, що відвідуються. Для точного визначення сукупного впливу туризму необхідно враховувати такі дані: щорічний обсяг наданих туристичних послуг туристичними підприємствами; структуру витрат на придбання товарів і послуг для обслуговування туристів в організаціях, що входять до інфраструктури туризму (у відсотках від загальної виручки від реалізації турпродуктів); обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП) на регіональному та національному рівнях.

Використання цих статистичних показників дозволяє визначити

територіальну структуру впливу туризму, тобто оцінити, як туризм впливає на різні регіони та які частини економіки найбільше залежать від туристичних витрат.

Проведені розрахунки показують не лише регіональну нерівномірність у розвитку та функціонуванні туристичних підприємств, але й підкреслюють необхідність активізації взаємодії з іншими суб'єктами господарської діяльності, які можуть посилити непрямий ефект від туризму.

Дослідження соціально-економічної цінності туризму через аналітичну оцінку його сукупного впливу дозволяє визначити локальні закономірності та взаємозв'язки між макро- та мікроекономічними показниками. Це дає змогу активізувати розвиток внутрішньорегіональних міжгалузевих зв'язків і підвищити туристичну привабливість регіону.

Отже, визначення соціально-економічної цінності туризму допомагає ідентифікувати та аналізувати міжгалузеві зв'язки, що, впливаючи на розвиток туристичної інфраструктури та супутніх видів діяльності, сприяють активізації розвитку туризму в регіоні.

У другому параграфі розглянемо фактори розвитку та актуальні функції туризму в період воєнного стану.

1.2. Чинники розвитку та нові функції туризму в період воєнного стану

Туризм в умовах війни набуває нового значення та змісту. У той час як традиційний відпочинок та розваги відійшли на другий план, сфера туризму стала важливим інструментом підтримки людей та економіки. Перш за все, інфраструктура, пов'язана з туризмом, переорієнтувалася на допомогу

внутрішньо переміщеним особам, волонтерам та військовим. Готелі, які раніше приймали туристів, стали прихистком для евакуйованих, а заклади харчування годували тих, хто цього потребував.

Водночас, збереження туристичної активності, наскільки це можливо, має важливе значення. Відвідини українських музеїв, історичних місць чи природних парків допомагають підкреслити культурну унікальність і незламність країни. Екскурсії для військових, волонтерів чи дітей з регіонів, які постраждали від війни, можуть стати засобом емоційної реабілітації.

Міжнародний туризм також не зник, хоча й значно скоротився. Зараз він носить більше дипломатичний характер: представлення України на світовій арені через культурні заходи, виставки та фестивалі, які нагадують іноземцям про боротьбу України за свободу.

Туристична галузь України демонструє неймовірну адаптивність і стійкість, що підтверджує: навіть у найважчі часи вона може знайти нові форми існування та допомоги суспільству.

До кризових явищ (пандемія коронавірусу й повномасштабне вторгнення), туріндустрія складала 2,3% ВВП України та близько 375 тис. зайнятих. Воєнні дії, окупація та руйнування значно вплинули на туристичну сферу України, проте її потенціал залишається важливим як для відновлення економіки, так і для зміцнення суспільного духу. Туризм – це не лише відпочинок, а й мультиплікативний рушій для суміжних галузей, таких як транспорт, харчування, культура та ремесла. Оцінка втрат і перспектив у цьому секторі складна, адже повномасштабна війна продовжується, але вже зрозуміло, що відновлення буде тривалим і вимагатиме комплексного підходу.

Руйнування інфраструктури, заміновані території та зниження активності туристичних підприємств суттєво обмежують можливості галузі. Особливо болючими є втрати історичних і культурних пам'яток, адже вони є невід'ємною частиною туристичної привабливості країни. Водночас війна породжує нові

виклики та завдання: збереження культурної спадщини, створення програм емоційного відновлення через туризм, інтеграція воєнних історій у сучасні туристичні маршрути.

Попри складнощі, зберігається потенціал розвитку внутрішнього туризму, орієнтованого на безпечні регіони. Також можливим є розвиток волонтерського та воєнного туризму – відвідування регіонів для участі в їх відбудові, підтримки місцевих громад і збереження пам'яті про події війни.

Довгострокове відновлення туристичного потенціалу України потребуватиме міжнародної підтримки, як фінансової, так і іміджевої. Україна має продемонструвати свою стійкість і готовність стати знову привабливим місцем для подорожей. Інвестиції в інфраструктуру, розробка сучасних маркетингових стратегій, а також акцент на культурній спадщині та унікальності країни допоможуть повернути довіру іноземних туристів.

Попри складнощі війни, туристична галузь України демонструє життєздатність та адаптивність до нових умов. Зміни торкнулися як поведінки мандрівників, так і загального характеру туризму, але він залишається важливим елементом економіки й суспільного життя. Зростання надходжень від туристичного збору у 2023 р. порівняно з 2021-м свідчить про те, що галузь продовжує працювати, підтримуючи регіональні бюджети. Українці частіше подорожують у межах країни, обираючи короткострокові мандрівки до відносно безпечних регіонів, таких як Карпати чи західні області. При цьому туристичні бюджети стали скромнішими, а поїздки – коротшими. Важливу роль у підтримці галузі відіграють міжнародні відвідувачі, зокрема журналісти, волонтери, дипломати та політики, які користуються інфраструктурою і тим самим підтримують її функціонування. Водночас на тлі війни зростає інтерес до місць, пов'язаних із сучасними подіями, такими як меморіали, музеї війни чи міста, що пережили окупацію. Ці зміни підкреслюють унікальність ситуації, коли навіть у кризовий час туризм залишається джерелом доходів і соціальної

стабільності. Галузь закладає основи для післявоєнного відновлення, адже нинішні інвестиції в безпечні регіони дозволять швидко наростити масштаби діяльності.

«Воєнний час створив нові суспільні запити, на які туризм гнучко реагує, набуваючи нових суспільних функцій» [18].

Представники туристичної галузі України з початку повномасштабного вторгнення активно долучилися до підтримки військових, переселенців та постраждалих від війни, використовуючи свої ресурси, професійні навички та зв'язки. У перші місяці війни на Закарпатті працівники туристичної сфери виявили солідарність і бажання допомогти тим, хто був змушений покинути свої домівки. Ця діяльність не лише допомогла постраждалим, але й стала важливим чинником для збереження оптимізму та життєздатності їхнього бізнесу. Туристичні гіді, менеджери та працівники інформаційних центрів використали свої знання про місцевість, логістику та мережу контактів, щоб оперативно реагувати на виклики. Вони допомагали іноземним журналістам як фіксери – локальні продюсери, які виконували роль гідів, перекладачів, водіїв і координаторів. Туристичні інформаційні центри в таких містах, як Запоріжжя, Кропивницький і Тернопіль, трансформувалися в логістичні хаби, де надавали гуманітарну допомогу та інформаційну підтримку. Приміщення, раніше призначені для туристів, стали прихистком для евакуйованих і навіть їхніх домашніх тварин. Такі зусилля не лише підкреслюють значення туристичної галузі в кризовий період, а й демонструють її здатність адаптуватися до нових реалій і виконувати ключову роль у підтримці суспільства.

Війна змусила український туристичний бізнес переорієнтувати свою діяльність на допомогу тим, хто постраждав від агресії, проявляючи небачену солідарність і готовність підтримати співвітчизників. Багато готелів і садиб надавали житло безкоштовно або за собівартістю, переорієнтовуючись на довгострокове розміщення переселенців. Вони допомагали з оформленням

документів, перевезенням речей, евакуацією за кордон та надавали інформаційну підтримку. Наприклад, Остап Лунь, власник ранчо «Скарбова гора» неподалік Львова, приймав людей з Охтирки, Маріуполя, Гостомеля, Бучі, Бородянки, Харкова та Києва, забезпечуючи їх житлом і харчуванням.

Заклади харчування також швидко адаптувалися: багато ресторанів організували безкоштовні обіди для переселенців та евакуйованих. Туристичні організації використовували свої міжнародні контакти для допомоги в перевезенні людей, пошуку житла за кордоном, а також у придбанні необхідного обладнання для українських захисників.

Особливу роль в евакуації людей відіграла Укрзалізниця, яка навіть під обстрілами забезпечувала перевезення мільйонів. Станом на середину серпня 2023 року її потяги вивезли близько 3,8 млн. переселенців із небезпечних регіонів, залишаючись життєво важливим транспортним артерією країни.

Ці дії демонструють неймовірну здатність українського бізнесу та громадян швидко адаптуватися до кризових умов, перетворюючи туристичну інфраструктуру на важливий елемент допомоги й підтримки постраждалих під час війни.

Під час війни туризм в Україні та навколо неї набув нових форм, які демонструють як солідарність міжнародної спільноти, так і адаптацію до викликів часу. Одним із феноменів став туризм солідарності. Іноземці, співчуючи українцям, активно підтримували їх, замовляючи туристичні послуги чи купуючи товари, навіть не плануючи їх використовувати. Особливу популярність отримало бронювання житла на платформі Airbnb та участь у віртуальних турах через Airbnb Experiences. Таким чином замовники матеріально підтримували українських «хостів» – людей, які здають житло чи організовують туристичні активності.

Міжнародні авіакомпанії, транспортні оператори та готелі також долучилися до допомоги українцям, які були змушені покидати свої домівки.

Наприклад, Wizzair, Finnair, Flixbus і Viking Line безкоштовно або за зниженими тарифами перевезли тисячі людей, а європейські залізничні компанії надавали безкоштовні квитки для біженців. Airbnb за підтримки гуманітарних організацій та 48 тисяч хостів забезпечила тимчасовим безкоштовним житлом 100 тисяч українців.

Водночас в Україні відбулася переоцінка рекреаційної ролі туризму. Через суспільний осуд або почуття провини серед тих, хто подорожує виключно для розваги, бізнес почав акцентувати на цінності своїх послуг для психологічного та фізичного відновлення. Подорожі стали важливим способом збереження ментального здоров'я, особливо для людей, які тривалий час перебували під стресом через війну. Цей підхід допомагає адаптувати туризм до умов повномасштабного вторгнення.

В умовах війни короткі відпустки стали важливим засобом відновлення, особливо для жінок і дітей. Популярністю користуються поїздки за кордон або до віддалених місць в Україні, передусім у Карпати. Такі подорожі допомагають хоча б на кілька днів відірватися від сигналів повітряної тривоги та постійного відчуття загрози, що дозволяє повернути сили для роботи чи волонтерства. Водночас подорожі Україною підтримують місцеву економіку, сприяють збереженню робочих місць у туризмі, інфраструктурі, транспорті та торгівлі.

Подорожі не лише забезпечують відпочинок, а й відкривають можливості для пізнання культури, історії та побуту різних регіонів. Спілкуючись із місцевими жителями, вивчаючи архітектуру та звичаї, туристи здобувають знання, які неможливо отримати з підручників чи медіа. Саме в цьому контексті туризм став інструментом деколонізації. Повномасштабне вторгнення стимулювало гідів, екскурсоводів і працівників музеїв переосмислити історію та культуру свого регіону, зображену протягом століть через призму імперського домінування. Це дало їм змогу представити альтернативний,

локальний погляд як для українців, так і для міжнародних відвідувачів.

Навіть у складних умовах війни туризм виконує важливу функцію: допомагає зберігати людські й культурні зв'язки, сприяє економічній підтримці місцевого бізнесу та стає важливим засобом відновлення й переосмислення історії.

Подорожуючи світом, українці стають амбасадорами своєї країни, маючи змогу руйнувати імперські та радянські міфи, а також протидіяти сучасній російській пропаганді. Це дає можливість пояснювати суб'єктність України, демонструвати культурну та історичну унікальність, а також підкреслювати відмінність між українцями й росіянами. Наприклад, навчати вживати коректні назви українських міст: Kyiv замість Kiev, Kharkiv замість Kharkov, Odesa замість Odessa. Кожна така розмова створює маленький, але важливий внесок у формування міжнародного розуміння України й підтримує її позитивний імідж. Навіть маршрути, які демонструють важливі для української історії місця, є способом показати світові внесок України в глобальну культуру.

До війни близько 37 % українців рідко подорожували своєю країною або не мандрували взагалі, зокрема через брак коштів. Це сприяло формуванню стереотипів і недовіри між жителями різних регіонів, які активно нав'язувала російська пропаганда. Війна змусила багатьох уперше покинути межі рідного краю, але вимушене переселення, пережиті травми й невизначеність майбутнього ускладнюють адаптацію на нових місцях.

Екскурсії для переселенців, які часто проводяться безкоштовно, стали важливим інструментом інтеграції. Вони допомагають людям краще зрозуміти нові громади, долати стереотипи, покращувати емоційний стан і формувати нові соціальні зв'язки. Туризм у цьому контексті стає не лише засобом культурного обміну, а й способом об'єднання українців навколо спільної історії, культури й прагнень.

Війна стимулювала появу нових форматів взаємодії, які сприяють

об'єднанню українців і підтримці місцевих традицій. Так, організаторка мандрівок А. Смирна зініціювала проєкти для залучення переселенців до закарпатських звичаїв. Одним із таких заходів стало спільне приготування святкових страв із місцевими господинями перед Різдвом, що допомогло людям відчувати себе частиною громади. Ще одна її ініціатива – адопція домашніх тварин. Завдяки фінансуванню іноземних спонсорів вона передає тварин місцевим жителям або переселенцям із умовою їх належного догляду, сприяючи відродженню традицій домашнього тваринництва в селах.

Ще одним прикладом об'єднання стало подолання штучного розділення на "схід" і "захід". В. Перфецький 2022 року ініціював проведення вертепу в деокупованих населених пунктах на сході України. Цю ідею підтримали як волонтери-вертепувальники, так і спонсори, що дозволило організувати кілька виступів на Слобожанщині й Донеччині, даруючи людям радість і відчуття єдності. Учасники планують продовжувати цю традицію й надалі.

Такі ініціативи не лише зберігають культурну спадщину, але й сприяють адаптації переселенців, доланню стереотипів і формуванню національної згуртованості, що особливо важливо у воєнний час.

Такі ініціативи не лише допомагають людям швидше адаптуватися до нових умов, але й сприяють глибшому розумінню культури та традицій інших регіонів. Вони дозволяють віднайти спільне, що об'єднує всіх українців, незалежно від того, звідки вони родом. Важливо, щоб відновлення інфраструктури, будівництво доріг та розвиток громадського транспорту були спрямовані не тільки на залучення туристів, а й на покращення умов для місцевих жителів. Це дозволить створити стійку основу для розвитку туризму в майбутньому.

Належне осмислення наслідків війни, в тому числі меморіалізація військових злочинів, вчинених Росією, також може мати важливу комунікативну цінність для туристів. Це не лише про збереження пам'яті, а й

про навчання іноземців правді про війну в Україні та її глибокі наслідки. Такі місця та ініціативи можуть стати важливими точками на карті туристичних маршрутів.

Сучасне розуміння розвитку туризму полягає в тому, що його основною метою повинно бути не тільки залучення туристів, але й покращення якості життя місцевих жителів. У зв'язку з глобальними викликами, такими як кліматичні зміни та втрата біорізноманіття, лідери туристичної галузі мають відповідальність інвестувати в добробут довкілля та суспільства, а не експлуатувати їх. Тому з'являються нові підходи до туризму, зокрема участь туристів у проєктах відновлення екосистем.

У тих регіонах, де існує загроза паводків і підтоплень, туристичні об'єкти та атракції проєктуються таким чином, щоб вони не лише не шкодили довкіллю, а й допомагали захищати громади від стихійних лих. Крім того, передові практики в галузі туризму сприяють зменшенню залежності від авіа- й автотранспорту, заохочуючи використання громадського транспорту та велосипедів.

Ключовим аспектом є залучення місцевих громад до процесу прийняття рішень щодо розвитку туризму, що забезпечує сталий розвиток і підвищує загальний добробут. У цьому контексті туризм стає інструментом не тільки економічного розвитку, але й соціальної відповідальності.

У цьому контексті справедливо виникають побоювання щодо деяких ініціатив в Україні, які, хоча й видаються туристичними проєктами з відновлення, насправді суперечать принципам сталого розвитку. Зокрема, спорудження великих гірськолижних курортів у Карпатах викликає значні екологічні та соціальні запитання. Такі проєкти потребують масової вирубки лісів для прокладання трас, що серйозно загрожує екосистемі. Штучне засніження схилів, яке використовують для забезпечення роботи гірськолижних курортів, також має негативний вплив на навколишнє середовище, порушуючи

природний баланс та біорізноманіття.

Окрім екологічних проблем, гірськолижні мегакурорти часто не виправдовують економічних обіцянок щодо розвитку місцевих громад. Оскільки кваліфіковані працівники зазвичай залучаються ззовні, реальна вигода для місцевого населення стає мінімальною. Лише невелика частина доходів від туризму йде в місцеві бюджети, тоді як більшість прибутків зосереджена в руках великих інвесторів, що створює умови для монополізації.

Найбільший ризик полягає в тому, що такі проєкти, хоча й приваблюють туристів, руйнують ту саму автентичну природну та культурну спадщину, яка є основною цінністю для мандрівників. Результатом реалізації цих масштабних, екологічно руйнівних проєктів стане безповоротна втрата природних ресурсів, що знизить привабливість регіону для майбутніх поколінь туристів та місцевих жителів.

Періоди, коли туризм переживав труднощі, зокрема 2020–2022 роки, продемонстрували, що саме малий і середній бізнес відіграє ключову роль у відновленні галузі. Це пов'язано з гнучкістю таких підприємств, здатних швидко адаптуватися до змінюваних умов і максимально ефективно використовувати обмежені ресурси. Проте, незважаючи на їх важливість, малий і середній бізнес в Україні часто стикається з відсутністю фінансових резервів, що значно ускладнює подолання кризових періодів.

Тому внесок малого та середнього бізнесу в відновлення туристичної галузі багато в чому залежить від зовнішньої підтримки, як міжнародної, так і державної. Для того, щоб забезпечити довгостроковий успіх і стійкість туристичної сфери, необхідно створити чітку державну політику, яка буде сприяти розвитку таких підприємств. Ця політика повинна бути орієнтована на сталий розвиток, включаючи впровадження інновацій у містобудування, адаптацію інфраструктури до кліматичних змін, а також врахування інтересів місцевих громад. Окрім того, державна політика повинна сприяти доступності

подорожей для всіх, що дозволить залучити нові потоки туристів та створити умови для сталого розвитку галузі.

Подорожі в межах України під час війни мають важливе значення, оскільки це є частиною відновлення нормального життя, яке намагаються знищити зовнішні агресори. Для українців це не тільки можливість для емоційного й фізичного відновлення, а й підтримка місцевої економіки. Подорожуючи, ми допомагаємо місцевим громадам, мотивуємо їх до відбудови й адаптації, що є важливим для подолання наслідків війни. Це також дає змогу жителям регіонів почуватися підтриманими і зберігати оптимізм.

Водночас важливо брати активну участь у громадських обговореннях і контролі за проектами, оскільки це визначає прозорість інвестицій та результатів. Такі обговорення допомагають сприяти розвитку місцевих ініціатив і забезпечують адекватне використання ресурсів. Підприємці можуть сприяти розвитку туристичних можливостей у своїх громадах, створювати нові продукти та залучати інвестиції, що також сприятиме економічному відновленню.

Таким чином, у світлі зростаючого інтересу до української культури на міжнародній арені, важливо використовувати цей момент для збереження, переосмислення й належного представлення української культурної спадщини. Це може стати чудовою можливістю не тільки для іноземців, а й для самих українців, щоб відкрити для себе нові аспекти рідної країни, її історії й традицій.

У наступному параграфі буде висвітлено міжнародний досвід у відродженні туризму після конфліктів, воєнних дій, громадянських воєн.

1.3. Міжнародний досвід у відродженні туризму після воєнних дій

Туристична криза – неминучий процес під час ведення воєнних дій в країні. Однак війна зумовлює не тільки стагнацію туристичного сектору, але й відкриває низку можливостей, які можуть докорінно змінити ринок послуг [19].

Туризм в Україні зараз переживає дуже складний період, зумовлений війною, руйнуванням інфраструктури і природних об'єктів, які були важливими туристичними атракціями. Багато унікальних природно-рекреаційних зон знищені під час бойових дій або залишаються під окупацією. Це створює значні проблеми для розвитку туризму, оскільки країна втрачає важливі туристичні точки.

Крім того, потік іноземних туристів значно скоротився, а багато українців не мають фінансових чи емоційних ресурсів для регулярних подорожей. Це знижує не тільки внутрішній туризм, а й перешкоджає відновленню інфраструктури, що могла б привабити туристів. Проте, туризм все ж має великий потенціал у відновленні України після війни. Його розвиток може стати важливим двигуном для суміжних галузей та залучення іноземних інвестицій.

Крім того, зростаючий інтерес до України з боку міжнародної спільноти, кращі логістичні зв'язки з ЄС, а також участь іноземців у волонтерських проектах можуть створити сприятливу атмосферу для повернення туристів, коли ситуація в країні стане безпечною. Однак варто бути реалістами й усвідомлювати, що не слід очікувати масового потоку туристів одразу після закінчення війни, як це сталося в таких країнах, як Хорватія чи Кіпр. Масштаби руйнувань в Україні набагато більші, а також відсутня традиція масового туризму для іноземців, як це має місце в інших країнах.

Попри всі труднощі, війна також відкриває нові можливості для туризму

в Україні. Спостерігається зростання кількості іноземних туристів, які приїжджають до країни, щоб на власні очі побачити українську культуру, її природне різноманіття та побувати в місцях, які переживають особливий час історії. Це може бути сигналом того, що навіть в умовах війни інтерес до України не згасає, а, навпаки, зростає.

Особливо цікаво, що якщо раніше іноземці здебільшого відвідували Київ, то сьогодні їхній інтерес поширюється і на інші регіони країни. Це демонструє зміни в туристичних уподобаннях та зростання бажання пізнати більше про українські території за межами столиці. Більше того, війна, хоча і створює величезні труднощі, може стати потужним каталізатором для відродження туризму після завершення бойових дій. Інші країни, що пережили війни чи конфлікти, свідчать про те, що туризм здатний стати важливою точкою опори для відновлення економіки в післявоєнний період.

Згідно з даними Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ), туристична галузь в Україні вже почала свій відновлювальний процес після початку війни. Лише за перші 9 місяців 2023 року цей сектор приніс до державного бюджету майже 2 млрд. грн. [29], що є важливим внеском у стабілізацію економіки країни під час війни та може стати основою для подальшого відродження після її завершення.

«Перша в історії міжнародна післявоєнна відбудова була здійснена в Австрії після закінчення Першої світової війни. Вона була здійснена Лігою Націй і ґрунтувалася на роботі та пропозиціях економічної комісії для встановлення фактів. Реконструкція Австрії передбачала призупинення виплати репарацій, початок економічних реформ і призначення верховного комісара з економіки країни. Подібна, але менш масштабна робота, була згодом проведена в Угорщині, тоді як третя міжнародна програма реконструкції міжвоєнного періоду була зосереджена на репатріації вигнаних етнічних греків з Туреччини після війни 1922 року. Найбільш вражаюча післявоєнна реконструкція була

здійснена після закінчення Другої світової війни. Йдеться про роботу Адміністрації ООН з питань допомоги та реабілітації в Європі та Китаї (1943-1946), позики Міжнародного банку реконструкції та розвитку Європі, План Маршалла для Західної Європи (1948-1951) та економічну допомогу для Японії. Саме план Маршалла виділяється як найуспішніша ініціатива» [81].

Кожна післявоєнна ситуація є унікальною, і процес відновлення вимагає комплексного підходу, адаптованого до конкретних обставин (див. табл. А.1-А.2). Фактори, які визначають специфіку відновлення, включають не тільки кінцеві причини конфлікту та його наслідки, але й більш широкі аспекти, такі як економічні умови, рівень розвитку інфраструктури, політична ситуація та міжнародна підтримка [81]:

1. Причини спалаху конфлікту та спосіб його вирішення: Якщо конфлікт був спричинений внутрішніми проблемами (наприклад, етнічними чи політичними напруженнями), то відновлення може потребувати додаткових зусиль для примирення та реінтеграції різних соціальних груп. У випадку зовнішньої агресії, як у випадку з Україною, важливими аспектами стають відновлення територіальної цілісності та зміцнення національної ідентичності.

2. Повне чи часткове припинення бойових дій: якщо бойові дії припинилися лише частково або на окремих територіях, процес відновлення може бути значно ускладнений через продовження напруги чи наявність нерозв'язаних конфліктів. В таких умовах важливим є створення стабільних умов для реінтеграції цих територій, повернення біженців, а також подолання наслідків гуманітарної кризи.

3. Економічні умови та рівень розвитку: у країнах, де до війни були суттєві економічні труднощі, процес відновлення потребує значних зусиль не лише в інфраструктурі, але й в економічній реформації. Тут особливо важливе планування, яке дозволяє відновлювати економічну діяльність, зберігаючи при цьому екологічні та соціальні стандарти.

4. Міжнародна політична підтримка: рівень підтримки від міжнародної спільноти може істотно вплинути на швидкість і ефективність відновлення. Підтримка в вигляді фінансування, технологій, а також політичних зусиль може значно полегшити цей процес.

5. Зацікавленість потенційних донорів: Проблеми відновлення можуть значно залежати від того, наскільки активно міжнародні донори готові інвестувати в економіку та інфраструктуру країни. Зацікавленість донорів може стимулювати розвиток різних секторів, таких як туризм, сільське господарство, відновлення міст та сіл [81].

Тобто, адаптація стратегії відновлення до кожної конкретної ситуації є необхідною для забезпечення стійкого й ефективного розвитку в післявоєнний період.

Проте фактично всі академічні напрацювання із повоєнного економічного відновлення (основна увага все одно на соціальній складовій) стосуються країн із громадянським конфліктом (див. табл. А.1).

Зокрема, тепер забудовники будуть зобов'язані проєктувати і споруджувати бомбосховища в кожній новій будівлі. Законопроект №7398 передбачає «термінове розгортання в Україні мережі бомбосховищ, зокрема й у новобудовах. Так, містобудівна документація повинна включати інформацію про плановані інженерно-технічні заходи цивільного захисту» [81].

Післявоєнне відновлення слід приймати як таку, що вона не буде повторюватись із певною періодичністю (10-15 років) (див. табл. А.2).

Війна, що триває в Україні, не мала аналогів у сучасній історії для проведення коректної аналогії та оцінки можливого впливу на туристичний сектор. Можливо варто вивчати досвід окремих країн, які проходили аналогічні криваві події у своїй історії.

Міжнародний досвід у відновленні туризму після війни доводить, що під час війни туризм може не тільки “виживати”, але й “розвиватись”.

Зокрема, збройний конфлікт в Ізраїлі триває вже понад 70 років, однак міжнародний туризм це не зупинило. Ізраїль існує в умовах постійного загострення збройних конфліктів. Разом з тим, влада виробила не тільки ефективну державну політику, але й адаптувала різні суспільні сфери, зокрема, й туристичну, до таких обставин. До початку пандемії COVID-19 туризм в Ізраїлі складав 6,2% надходжень до бюджету через розвиток таких популярних видів туризму: паломництво, медичний, культурний [138]. Фактично, Ізраїль, зберіг свій туристичний статус під час постійних воєн з Палестиною, а сфера туризму в Ізраїлі ідеально адаптувалася до триваючого військового конфлікту [26]. Крім цього, туристична галузь країни забезпечує близько 6% робочих місць.

До найвідоміших на світовому туристичному ринку країн сьогодні належить Німеччина. Однак велику кількість туристів цікавить не тільки краса та культурна спадщина країни, але й історія війни. Так, Німеччина є одним з головних осередків вар туризму у Європі, адже саме Друга світова війна стала одним з найбільших потрясінь для суспільства за останні століття.

Хорватія, Туреччина та Кіпр мають схожий досвід у цьому питанні, адже після завершення військових дій усі вони почали потужні піар-кампанії, що були покликані підняти імідж та впізнаваність країни, а також розповідали про унікальність та переваги туристичного сектору країн. Сьогодні у кожній з країн, туризм складає значну частку економіки: на Кіпрі – близько 18%, у Хорватії – близько 15%, у Туреччині – близько 13%.

Хорватія після війни стала досить популярною локацією. Але бойові дії там були не настільки руйнівні як в Україні. Туризм у Хорватії фактично припинився в 1990-х роках під час громадянської війни. Після цього почалася масштабна піар-кампанія країни та її раніше невідомих туристичних «родзинок»: Хорватія має понад 1000 своїх островів, 66 з яких заселені.

«Завдяки таким географічним особливостям країна приваблює туристів,

які раніше знали лише грецькі острови. Хорватські пляжі почали отримувати «блакитний прапор» за екологічність і чистоту. Сплеск туристів сильно вплинув на економіку Хорватії. Близько 10 мільйонів гостей на рік приносять значний дохід і створюють близько 15% ВВП Хорватії» [26].

Кіпр, який став одним із найпопулярніших туристичних напрямків після етнічних конфліктів між грецькою та турецькою громадами. Траєкторія рекламного туризму на Кіпрі була подібна до Хорватії: визначення головних переваг туризму – масова реклама в інших країнах [26].

Туризм не відновлюється сам собою після завершення будь-якої збройної агресії. Так, після війни у Боснії і Герцеговині (1992-1995), попри значну міжнародну допомогу, не сталося ні економічного дива, ні шаленого напливу мандрівників. Але все рівно, в умовах своєрідного «холодного перемир'я» туризм у цій країні розвивається. Особливий туристичний інтерес привертають міста Сараєво і Мостар. Вони перетворилися на центр «темного» туризму, бо збереглася унікальна культурна спадщина, яка зазнала руйнувань під час військових дій. А основний напрям, через який залучали найбільше туристів базувався саме на вар туризмі. Іноземцям демонстрували виставки та пам'ятні заходи, облаштовували меморіали та музеї війни.

Серед країн, що входять до регіону Західних Балкан, Боснія і Герцеговина отримує лише 4,6% надходжень від міжнародного туризму. Серед причин варто назвати брак загальної стратегії розвитку, відсутність центру координації відбудови, дублювання зусиль різних організацій, корупцію і «косметичний ремонт» країни.

У Колумбії уряд і міжнародні організації теж вбачали в туризмі ключовий потенціал у підтриманні миру, укладеного у 2016 році з представниками руху ФАРК (з ісп. Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo, укр. Револьюційні збройні сили Колумбії – Народна армія), та у розвитку регіонів, що найбільше постраждали від тривалої громадянської війни. Проте

розвиток туризму у громадах із тривалою кривавою історією конфлікту залишається складним. А іноземні туристи досі асоціюють країну з небезпекою.

Єгипет – це одна з найпопулярніших курортних країн у світі, де річний потік туристів складає понад 10 млн. осіб, хоча менш як 50 років тому, а саме у 1960-1980 рр., тут також велись активні бойові дії. На додаток, у середині 90-х років туристичний сектор Єгипту став ареною боротьби за політичну владу, що зрештою призвело до низки трагічних подій через терористичні атаки. Попри це, країна втримала увагу туристів та змогла забезпечити їм “безпечне місце посеред небезпеки”.

Сьогодні внесок туристичного сектору у національну економіку Єгипту складає близько 12%. І унікальність у цьому досвіді в тому, що туристи їдуть в країну не для споглядання військової спадщини та наслідків воєнних дій, а за унікальним морським узбережжям, багатою історико-культурною спадщиною та розкішним підводним світом.

У чомусь схожий на український досвід Грузії, адже саме через війну люди по всьому світу дізналися про цю країну та почали активно цікавитись її історією та самобутністю. При цьому активне залучення іноземних інвестицій стало одним з найважливіших поштовхів для розвитку туризму в країні.

Тож, приклади цих країн показують, що розвиток туризму потребує ефективної стратегії розвитку та системної підтримки, значних зусиль держави й бізнесу.

Україна має безліч можливостей для відновлення туризму: від залучення іноземних інвестицій до розвитку сучасного вар туризму й укріплення унікального культурного іміджу на міжнародній арені. Вже сьогодні величезна кількість країн та окремих організацій та підприємств активно долучаються до відбудови знищених об’єктів та деокупованих міст. Одними з багатьох прикладів таких локацій є Буча, Ірпінь та Миколаїв.

Крім цього, на сьогодні розвиток отримав і мілітарі туризм, адже на

Київщині, а також в окремих районах Миколаївської та Херсонської областей активно працюють над залученням іноземних туристів, зокрема для допомоги у відновленні регіонів, а також просвітлення суспільства щодо наслідків російського вторгнення. Visit Ukraine разом з партнерами також запустили унікальний проєкт – донат-тури в Україну, що покликаний залучити іноземців до подорожей в деокуповані та прифронтові регіони південної України та дати можливість кожному охочому стати волонтером України.

І звичайно ж унікальність української культури та незламність українського народу зробили окремий внесок у зацікавленість Україною серед міжнародної спільноти. І якщо зараз іноземці частіше обирають “спостерігати з безпечної відстані”, то після завершення бойових дій, велика кількість людей приїдуть в Україну, щоб “познайомитись особисто”.

Одним з важливих напрямків відновлення українських туристичних зон, особливо прибережних територій, є розмінування прибережних туристичних територій, площа яких, за оцінками експертів, становить близько 20 тис. кв. км, що вимагає значних витрат часу та коштів. Якщо цього не зробити, то більшість прибережних туристичних напрямків стануть небезпечними та недоступними протягом кількох років, поки територія не буде повністю вичищена, як наслідок – це призведе до великих втрат для секторів туризму відповідних регіонів [123].

Концептуальні засади реструктуризації туристичного потенціалу повоєнної України забезпечують стійкий комплекс поглядів на визначення майбутнього вектору розвитку вітчизняного туризму в контексті формування стратегії повоєнної відбудови.

Варто відзначити стратегічними орієнтирами повоєнного відновлення сфери туризму в Україні: розгалуження інфраструктури туристичних послуг та оцифрування рішень; розвиток туризму на трьох рівнях (відповідно до туристичного напрямку, інвестиційних проєктів і місцевих особливостей) та формування конкурентної переваги України; просування унікальних

українських брендів за кордоном.

Так, будь-який напрямок потребує ретельної підготовки та активного залучення влади у процес. Адже сфера туризму дуже болісно реагує на будь-які виклики, а безпека туристів є базовою потребою для розвитку напрямку. Однак усі передумови та можливості для повоєнного розвитку в Україні вже є. І, як вважає очільниця ДАРТ М. Олесків міжнародному туристичному ярмарку Fitur у Мадриді, українська влада вже розглядає туризм, як опору післявоєнного відродження країни.

Тобто, кордони України залишаються відкритими для іноземних туристів, однак подорож потребує ретельної підготовки та дотримання заходів безпеки. Тож, плануючи поїздку в Україну, перш за все, необхідно подбати про відповідний поліс страхування, адже будь-яка іноземна страховка автоматично припиняє дію після перетину українського кордону. При цьому рекомендується оформити страхування саме з покриттям воєнних ризиків, яке буде покривати і стандартне медичне обслуговування, лікування чи діагностику, а й нещасні випадки та травми, спричинені пасивними чи прямими військовими ризиками.

В цілому, можна констатувати – кейси повоєнних відновлень, не зовсім підходять для України. Вони або є не успішними (Ірак, Афганістан) або є локальними громадянськими конфліктами (Південний Судан – використовує мобільні гроші для відновлення економіки і лише 16% населення мають паспорти, банки не працюють; фермери Язіді – рекультивація колишньої території ІДІЛ).

Але Україні важливо використовувати досвід інших країн, які успішно відновили туристичну індустрію після кризових подій, включаючи військові конфлікти.

У другому розділі буде проведено аналіз розвитку туризму в умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

2.1. Стан розвитку туризму в умовах воєнного стану

Дійсно, стабільність політичної ситуації є одним із основних факторів, який туристи враховують при виборі місця подорожі. Туризм залежить від безпеки, яку можуть гарантувати не лише органи влади, але й загальний соціально-політичний контекст в країні. Геополітичне середовище має прямий вплив на туристичні потоки, оскільки багато іноземців уникають подорожей в країни, де є потенційні загрози для безпеки – чи то через збройні конфлікти, чи через політичні або соціальні заворушення. Геополітичні фактори, що впливають на туризм, включають політичну стабільність, міжнародні відносини, санкції, а також роль засобів масової інформації. Важливою частиною цього процесу є також емоційний аспект, оскільки туристи шукають безпечне середовище, в якому вони можуть відпочивати та насолоджуватись поїздкою. Засоби масової інформації відіграють критичну роль у формуванні громадської думки та туристичних потоків, оскільки вони можуть створювати або спростовувати стереотипи про країни. Хоч конфлікт у 2014 р. був локалізований, інформаційні повідомлення про війну вплинули на сприйняття країни як небезпечної для подорожей.

«Негативні явища, такі як, військова агресія, впровадження санкцій, посилення візових режимів, політичні перевороти, а також, терористичні дії, миттєво відбиваються на туризмі. Це призводить до зменшення туристичних потоків і великих збитків. Більше того, окремі геополітичні чинники, такі як, військовий конфлікт або анексія території держави можуть повністю знищити туристичну інфраструктуру і зробити певну частину країни не придатною для використання з туристичною метою» [110].

Зокрема, COVID-19 та військова агресія 2022 року стали чинниками серйозних зменшень туристичних потоків в Україні, що, в свою чергу, спонукало до зменшення фінансових надходжень до платіжного балансу нашої країни [40, 45].

Практика показує, що сфера туризму внаслідок російсько-української війни сильно постраждала як в Україні, так і за кордоном. Вважається, що найбільше війна вплине на туризм на Близькому Сході, у Туреччині, Німеччині та Греції. Такі наслідки перш за все впливають не з політичних причин, а через зростання цін на природні ресурси, такі як газ і нафта, водночас і ціни на туристичні послуги також підвищуються [72].

Economist Intelligence Unit наголошує, що війна в Україні дійсно має вплив не лише на саму країну, але й на туристичну галузь у всій Європі. Російські та українські туристи традиційно витрачали щорічно близько 45 млн. дол. США на подорожі та туризм, однак війна знизилася ці цифри. Втрата туристів, особливо з цих двох країн, які є важливими гравцями на ринку туризму, створює додатковий тиск на європейську економіку. Крім того, війна викликала істотне зростання цін на продукти харчування та паливо. Це відчутно впливає на туристичні компанії, які змушені переглядати ціни на свої послуги, що, у свою чергу, може зменшити попит.

Тобто, війна в Україні має множинний ефект на економіку і туристичну індустрію, як безпосередньо в Україні, так і в інших країнах Європи, де спостерігається зниження кількості туристів та підвищення витрат на подорожі [129].

Туризм в Україні, як і в багатьох інших країнах, тісно пов'язаний з внутрішніми соціально-економічними та політичними умовами. Інфляція та девальвація гривні в 2014–2015 роках призвели до суттєвого зниження рівня життя та зменшення купівельної спроможності, що, у свою чергу, відобразилося на внутрішньому і міжнародному туризмі. Територіальна

незахищеність, економічні проблеми та політична невизначеність створили несприятливі умови для розвитку туристичної галузі. У результаті, туристичний ринок в Україні зазнав значного скорочення. Згідно (UNWTO, у 2012 році приплив туристів до України становив 4,8 мільярда доларів. Однак, через військові дії та економічні труднощі, в 2022 році ця цифра впала до 0,774 мільярда доларів. Відсутність стабільності, а також погіршення інфраструктури та безпеки, зробили Україну менш привабливою для міжнародних туристів [23, 147].

Першою значною перешкодою для туризму в Україні під час війни стала відмова західних авіаперевізників від виконання рейсів в українські міста. Це було спричинено початковим занепокоєнням щодо безпеки, а згодом й введенням заборони на авіаційні перевезення в українському небі через військову загрозу. З початком повномасштабного вторгнення, яке відбулося лише за кілька днів після цих спроб, питання забезпечення авіаційного сполучення в Україні стало повністю неможливим через активні бойові дії та загрозу з боку агресора. Це призвело до повної ізоляції країни в плані авіаційного сполучення, що додатково ускладнило туристичну ситуацію в Україні. [35].

Туристична індустрія в Україні сьогодні стикається з кількома ключовими обмеженнями. Перш за все, це воєнний стан, що знижує рівень безпеки для туристів і робить країну менш привабливою як напрямком для подорожей. Відсутність офіційних документів і механізмів, що гарантують безпеку туристів та компенсації у разі надзвичайної ситуації, також є значною перешкодою для розвитку галузі. Крім того, закриття повітряного простору після введення воєнного стану обмежує можливості для міжнародних авіаперевезень, що ще більше ускладнює доступ до країни для іноземних туристів [89].

Війна завдала непоправної шкоди природному середовищу України. Це

стосується не тільки територій, де точились бойові дії, а й тих, що регулярно зазнають ракетних обстрілів. За даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), близько 174 000 км², або приблизно 30% території країни, постраждали внаслідок війни. Це відбулося через безпосередні бойові дії, мінування, артилерійські удари, а також авіаційні атаки. Встановлені міни та інші вибухонебезпечні предмети (ВНП) становлять серйозну загрозу для життя і здоров'я громадян, а також перешкоджають веденню нормальної господарської діяльності в постраждалих регіонах.

З початку повномасштабної війни ДСНС очистила 907 км² території (134 км з початку 2023 року) та знешкодила близько 406 тисяч ВНП (95 тисяч з початку 2023 року). Щільність знешкоджених вибухонебезпечних предметів на 1 км очищеної території становить 448 одиниць, причому в районах активних і тривалих бойових дій цей показник може бути набагато вищим [3].

До негативних впливів війни на природне середовище України можна віднести забруднення атмосфери, ґрунтового покриву, підземних вод, а також зміни в біорізноманітті, що, безумовно, позначаються на загальній туристичній привабливості регіонів. За оцінками науковців, лише у 2022 році загинуло не менше ніж 50 тисяч чорноморських китоподібних. Величезним катастрофічним наслідком стало також знищення екосистеми Каховського водосховища.

Військові дії призвели до забруднення і руйнування багатьох природо-заповідних об'єктів України. За даними The Guardian, понад 160 заповідників, 16 водно-болотних угідь і 2 біосферні резервати опинилися під загрозою знищення. Крім того, 900 об'єктів природно-заповідного фонду, що займають 1,2 мільйона гектарів (приблизно 30% всього ПЗФ України), постраждали від обстрілів, бомбардувань, забруднення нафтою та військових маневрів.

Особливо великий вплив війна мала на традиційні туристичні об'єкти — ландшафти природно-заповідного фонду. За даними Київської школи економіки, 393 природо-заповідних об'єкти та об'єкти Смарагдової мережі, що

складають понад третину всього природно-заповідного фонду України, зазнали впливу війни. 347 з них перебували під окупацією, а 257 знаходились на відстані до 5 км від лінії фронту. Загалом, внаслідок агресії, 46 тисяч квадратних кілометрів площі природо-заповідних об'єктів мають ризик пошкодження та забруднення, що становить 43% від загальної площі цих об'єктів в Україні.

Також в 2022 році українська природоохоронна група повідомила, що 13 національних парків, 8 природних заповідників і 2 біосферні заповідники були окуповані російськими загарбниками. На звільненій території знаходиться лише 4 національні парки, 3 природні заповідники і один біосферний заповідник [3].

Унаслідок війни значно постраждали унікальні природні об'єкти туристичного значення України. Зруйновано або пошкоджено біосферний заповідник «Асканія-Нова», національні природні парки «Білобережжя Святослава» та «Олешківські піски», а також ландшафтний природний парк «Кінбурнська коса».

За даними супутникового моніторингу Європейської інформаційної системи про лісові пожежі, пожежі, спричинені військовими атаками, знищили понад 100 тисяч гектарів природних екосистем. Державне агентство лісових ресурсів України зафіксувало у 78 разів більше пожеж, ніж за аналогічний період минулого року. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів повідомляє, що постраждали щонайменше 900 природоохоронних територій загальною площею 1,2 мільйона гектарів, що становить 30% від загальної площі таких територій. Військові дії спричинили деградацію п'ятої частини із 377 об'єктів Смарагдової мережі, які перебувають під охороною Бернської конвенції.

Унаслідок бойових дій 24 природоохоронні території в регіонах України, зокрема Донецькій, Луганській, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській,

Харківській, Сумській, Чернігівській, Київській областях і в АР Крим, були змушені призупинити свою діяльність. У регіонах, звільнених від окупації, таких як Київщина та Чернігівщина, залишилася пошкоджена інфраструктура парків, яка потребує відновлення.

Окремі природоохоронні території зазнали додаткового навантаження через значну кількість внутрішньо переміщених осіб. Наприклад, Національний природний парк «Синевир» і Карпатський біосферний заповідник надали притулок понад 15 тисячам переселенців, що створило додаткове навантаження на ресурси цих парків [3].

Війна спричинила закриття багатьох культурних та релігійних установ, зокрема музеїв, архівів, культурних центрів, церков і монастирів. Це не лише порушило їхню звичну соціальну функцію, а й завдало значних економічних збитків. Втрати торкнулися як бізнесів, безпосередньо пов'язаних із діяльністю цих закладів, так і супутніх галузей, оскільки багато туристичних об'єктів стали недоступними або припинили роботу.

За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики України, з 24 лютого 2022 року по 25 серпня 2023 року пошкоджено або зруйновано 823 об'єкти культурної спадщини. Серед них 109 об'єктів національного значення, 650 місцевого значення та 64 щойно виявлених пам'ятки.

Згідно з даними обласних воєнних адміністрацій, повністю зруйновано 23 пам'ятки, частково пошкоджено 636, а ступінь пошкодження 164 об'єктів ще визначається [3].

Станом на вересень 2023 року, за даними Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП), постраждали 1702 об'єкти культурної інфраструктури. Найбільше збитків зазнали клубні заклади, які становлять 49% від загальної кількості пошкоджених об'єктів.

За попередніми оцінками Всесвітньої туристичної організації (UNWTO),

загальні збитки культурних туристичних об'єктів становлять 1,1 мільярда доларів США, а історичних туристичних об'єктів — 19,3 мільярда доларів США [3].

Найбільшої шкоди завдано нематеріальній культурній спадщині, яка має важливе духовне, символічне, емоційне та екзистенційне значення. Також серйозно постраждали креативні індустрії, що є важливим елементом культурного та економічного життя країни.

Реставрація та реконструкція пошкоджених туристичних об'єктів разом із відновленням їхньої культурної й символічної цінності повинні стати першими кроками для відродження втрачених активів та повернення їхнього значення у соціальному й культурному житті. Це також сприятиме відновленню відчуття приналежності та зв'язку людей із цими об'єктами. За даними Світового банку, станом на 24 лютого 2023 року загальний прямий збиток, завданий сектору туризму та культури, становить 2,6 мільярда доларів США, а загальні втрати через воєнні дії оцінюються у 15,2 мільярда доларів США. Прямі збитки включають 1,7 мільярда доларів через руйнування історичних міст, будівель і культурних об'єктів, 143 мільйони доларів – через втрати рухомих культурних цінностей і колекцій, 150 мільйонів доларів – через пошкодження інфраструктури культурних і креативних індустрій, а також 650 мільйонів доларів, завданих туристичним об'єктам. Найбільших втрат зазнали індустрії культури й творчості, які втратили 10,8 млрд. дол. США та культурні туристичні об'єкти, збитки яких становлять 3,2 мільярда доларів. Київ зазнав найбільших втрат у туристичній галузі, що оцінюються у 7,3 млрд. дол. США, тоді як 4,6 мільярда доларів втрат мають загальнонаціональний характер і потребують подальшого детального аналізу. Для відновлення туристичного сектору України необхідно провести ретельний аналіз пошкоджень на галузевому та регіональному рівнях і розробити комплексні стратегії подолання наслідків війни.

Таблиця 2.1.1

Оцінка збитків туристичного сектору України від воєнних подій за категоріями (млн. дол. США), за [3]

Категорія		Всього
Вартість невідкладних заходів, охорони, документації (вартість тимчасових робіт з охорони культурних туристичних об'єктів та вартість їх демонтажу)		387,84
Збитки від військових ушкоджень		535,17
В тому числі	Будівлі та об'єкти, що містять визнані культурні/соціальні цінності та рухомі культурні цінності та колекції, демонтаж сховищ культурних цінностей	327,22
	Будівлі та об'єкти, які містять визнані культурні/соціальні цінності та рухомі культурні цінності та колекції, кліренс складів культурних цінностей	204,51
	Демонтаж зруйнованих об'єктів туризму	2,96
	Розчищення завалів туристичних об'єктів	0,39
	Частково пошкоджені туристичні об'єкти: 1,25 відсотка за кліренс уламків від військових ушкоджень, за умови, що витрати, пов'язані з демонтажем, не понесені	0,08

Внаслідок ракетних обстрілів у прифронтових регіонах України, зокрема в Харкові, Дніпрі та Одесі, було пошкоджено офіси туристичних агентств і туроператорів. Однак наразі відсутній окремий облік збитків, завданих саме цим бізнесам. У секторі гостинності значною проблемою стала неможливість дотримання протоколів безпеки. Обсяги реалізації в галузі суттєво скоротилися: у готельному секторі (тимчасове розміщення) з 20 120 453,6 тис. грн. у 2021 році до 7 830 835,3 тис. грн. у 2022 році; у сфері громадського харчування – з 87 164 865,0 тис. грн. до 30 350 550,0 тис. грн.; у туроператорській діяльності – з 17 807 120,3 тис. грн. до лише 3 511 864,7 тис. грн. за аналогічний період.

Таке скорочення доходів спричинило неможливість покриття накладних витрат, масове звільнення працівників і закриття бізнесів. Рентабельність операційної діяльності значно знизилася: у закладах тимчасового розміщення – з 25,3% до -22,3%; у закладах харчування – з 3,5% до -5,5%; у туроператорському секторі – з 4,5% до -15,0%. Це свідчить про серйозні фінансові виклики, які постали перед туристичною та суміжними галузями.

Згідно Звіту про дослідження Ініціативи для відновлення економіки України 28, представники обласних військових адміністрацій та територіальних громад відносять до ТОП-5 перешкод, які заважають бізнесу відновлюватися та розвиватися:

- «зруйнованість ланцюгів постачання (на думку 87,5 % представників/ць ОВА та 51,6 % – ТГ);
- відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку (68,8 % та 57,9 %, відповідно);
- непрогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку (56,3 % та 57,9 %);
- відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників (68,8 % та 34,1 %);
- відсутність достатнього капіталу (власні та/або оборотні фонди, заощадження) (56,3 % та 44,4 %)» [3].

У багатьох регіонах України, які постраждали від окупації або стали мішенню постійних ракетних атак, туризм до війни був ключовим елементом економіки, навколо якого концентрувалося життя місцевих громад. Зокрема, це стосується Азово-Чорноморського регіону, включно з прибережними районами Херсонської, Донецької, Запорізької, Миколаївської та Одеської областей.

Військові дії, окупація, руйнування інфраструктури, мінування морських акваторій і розрив партнерських зв'язків призвели до повного припинення туристичної діяльності. Ці фактори створили серйозні перешкоди для відновлення малого туристичного бізнесу та можуть мати довгострокові негативні наслідки для економічного відродження регіонів, постраждалих від війни.

На території 262 територіальних громад, що становить 17,8% від загальної кількості громад України, зафіксовано пошкодження або руйнування об'єктів культурної інфраструктури. Найбільше постраждали громади в таких областях: Донецькій (82%), Сумській (53%), Харківській (52%), Чернігівській (46%), Херсонській (43%), Луганській (42%), Миколаївській (42%), Запорізькій (36%) і Київській (26%). Менш значні, але все ж суттєві пошкодження спостерігалися в Дніпропетровській (19%), Житомирській (12%), Одеській

(8%), Хмельницькій (8%), Черкаській (5%), Львівській (4%), Вінницькій (3%), Закарпатській (2%) і Полтавській (2%) областях, а також у місті Києві.

Пам'ятки культурної спадщини пошкоджені або зруйновані у наступних областях [3]:

- Харківська область – 207 пошкоджених чи зруйнованих пам'яток культурної спадщини (Богодухівський район – 4; Ізюмський – 14; Красноградський – 2; Лозівський – 1; Харківський – 172; Чугуївський – 14). У тому числі 10 національного значення, 193 місцевого значення, 4 щойно виявлених об'єкти культурної спадщини.

- Донецька область – 111 (Краматорський район – 36; Маріупольський – 26; Бахмутський – 28; Покровський – 17; Волноваський – 4). У тому числі 12 національного значення, 99 місцевого значення.

- Одеська область – 103 (Білгород-Дністровський район – 1; Одеський – 68; Ізмаїльський – 1). У тому числі 18 національного та 85 місцевого значення.

- Херсонська область – 80 (Бериславський район – 10; Білозерський – 2; Каховський – 32; Херсонський – 36). У тому числі 12 національного значення, 43 місцевого значення, 25 щойно виявлених об'єктів культурної спадщини.

- Чернігівська область – 70 (Чернігівський район – 63; Корюківський – 1; Новгород-Сіверський – 2; Ніжинський – 3; Прилуцький – 1). У тому числі 27 національного значення, 37 місцевого значення, 6 щойно виявлених об'єктів культурної спадщини.

- Київська область – 69 (Білоцерківський район – 1; Броварський район – 5; Бучанський район – 14; Вишгородський район – 6, місто Київ – 43). У тому числі 16 пам'яток національного значення, 37 пам'яток місцевого значення та 16 щойно виявлених об'єктів.

- Запорізька область – 35 пам'яток місцевого значення (Василівський район – 12; Запорізький – 12; Пологівський – 10; Мелітопольський – 1).

- Львівська область – 33 (Золочівський район – 1; Стрийський – 1;

Франківський – 29; Галицький - 2). У тому числі 2 національного значення, 31 місцевого значення.

- Дніпропетровська область – 28 (Дніпровський район – 15; Криворізький – 1; Нікопольський – 12). У тому числі 1 національного значення, 21 місцевого значення, 6 щойно виявлених об'єктів культурної спадщини.

- Луганська область – 25 пам'яток місцевого значення (Сватівський район – 5; Сєверодонецький – 18, Щастинський – 2).

- Сумська область – 25 (Конотопський район – 5; Охтирський – 12; Сумський – 7; Шосткинський – 1). У тому числі 5 національного значення, 20 місцевого значення.

- Миколаївська область – 22 (Миколаївський район – 22). У тому числі 3 національного значення, 15 місцевого значення, 4 щойно виявлених об'єкти культурної спадщини.

- Хмельницька область – 9 (Шепетівський район – 1; Хмельницький – 8). У тому числі 1 національного значення, 4 місцевого значення, 3 щойно виявлених об'єкти культурної спадщини.

- Вінницька область – 4 (Вінницький район – 4). У тому числі 1 національного значення, 3 місцевого значення.

- Житомирська область – 2 (Коростенський район – 2). У тому числі 1 національного значення, 1 місцевого значення (див. табл. 2.1.2).

Аналіз динаміки основних показників діяльності засобів розміщення, зокрема готелів та подібних об'єктів тимчасового проживання, засвідчив, що у 2022 році загальна кількість суб'єктів господарювання зменшилася на 903 одиниці (18,1%) у порівнянні з 2018 роком. Зокрема, кількість підприємств (юридичних осіб) скоротилася на 241 одиницю (21,9%), а кількість фізичних осіб-підприємців, які переважно представляють малий і мікробізнес, зменшилася на 662 одиниці, що в 2,7 рази більше за показник скорочення підприємств.

Таблиця 2.1.2

Групування регіонів України – пріоритет туризму / рівень ризиків, за [3]

Ризики, пов'язані з військовими діями	Пріоритет туризму в економічному розвитку (туристичні потоки + місце в економіці)		
	Високий	Середній	Низький
Високі (територія окупована, йдуть активні військові дії, високий рівень вірогідності ракетних ударів)	Одеська область Херсонська область Миколаївська область Запорізька область Донецька область	Харківська область	Луганська область Сумська область
Середні (територія не -окупована, але має спільний кордон з РФ або РФ, є ризики ракетних ударів і мінування)	м. Київ Волинська область	Київська область Чернігівська область Хмельницька область Вінницька область Полтавська область Дніпропетровська область Житомирська область	Рівненська область
Низькі (територія не окупована, ризики незначні)	Львівська область Івано-Франківська область Закарпатська область Чернівецька область	Тернопільська область Черкаська область	Кіровоградська область

Із 2020 року суб'єкти господарювання в цій галузі представлені виключно середнім і малим бізнесом, причому 98,2% із них – це представники малого бізнесу. Динаміка показала, що з 2019 року найбільше постраждав сегмент малого бізнесу: його кількість скоротилася з 5349 до 4013 одиниць, тобто на 1336 одиниць. Із цього числа 526 одиниць припали на період 2020–2021 років через пандемію, а ще 810 одиниць – у 2022 році через війну.

Кількість середніх підприємств, частка яких у загальній структурі незначна (1,2%), за період 2018-2022 років скоротилася на 22 одиниці, з них 11 – у 2022 році порівняно з 2021 роком. Таким чином, понад 50% скорочення середнього бізнесу було обумовлено військовими діями (див. рис. 2.1.1).

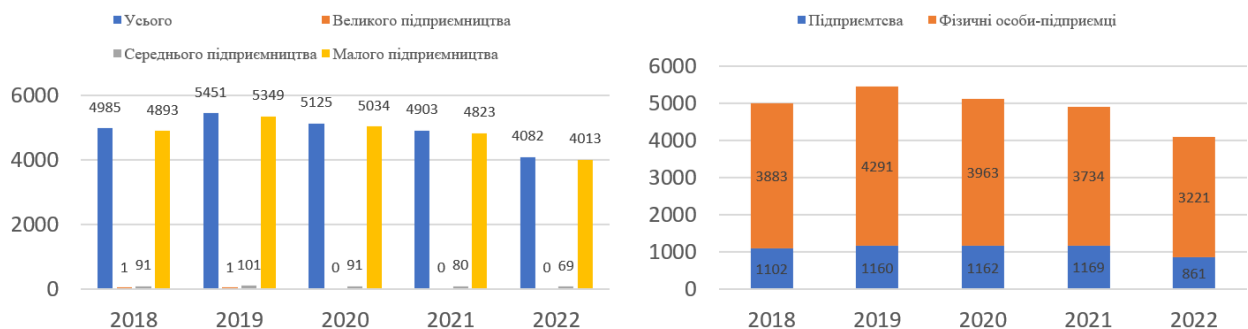

Рис. 2.1.1 Динаміка кількості суб'єктів господарювання, за [3]

У 2022 році обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) готелів та подібних засобів тимчасового розміщення зменшився на 7,74 млрд. грн., або на 44,3%, у порівнянні з 2018 роком. За результатами 2022 року підприємства галузі зазнали збитків у розмірі 6,464 млрд. грн., що свідчить про зниження фінансового результату від основної операційної діяльності на 8,31 млрд. грн. порівняно з прибутком у 1,847 млрд. грн., зафіксованим у 2018 році.

Середні підприємства у 2022 році продемонстрували збитки на рівні 2,672 млрд. грн., тоді як суб'єкти малого підприємництва зазнали втрат у розмірі 3,791 млрд. грн. (рис. 2.1.2-2.1.3).

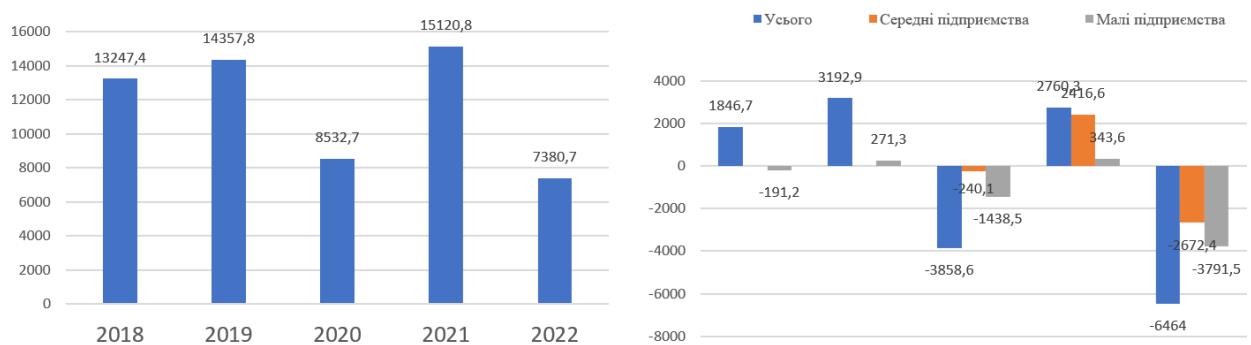

Рис. 2.1.2 Обсяг реалізованої продукції, за [3]

За підсумками 2022 року готелі та подібні засоби тимчасового розміщення сплатили податків на суму 1,029 млрд. грн., що на 659,3 млн. грн., або на 39,1%, менше порівняно з 2018 роком. (рис. 2.1.3).

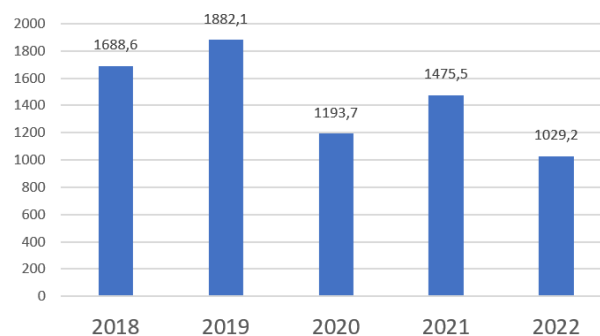

Рис. 2.1.3 Податкові платежі, млн. грн., за [3]

Однією з важливих причин російської агресії, яка залишається поза увагою, вважається наявність природних ресурсів. Forbs.ua оцінив вартість корисних копалин України у 14,8 \$ трлн. При цьому понад 70% загальної суми

припадає лише на три області – Донецьку, Дніпропетровську та Луганську [46].

Найбільша частка пошкоджених пам'яток культурної спадщини зафіксована в Харківській області, тоді як найбільше зруйнованих і знищених об'єктів знаходяться в Донецькій області (рис. 2.1.4). Загалом найбільші руйнування об'єктів культурної спадщини сталися в Харківській, Донецькій і Київській областях. Обстріли та бомбардування призвели до повного або часткового знищення численних музеїв, монастирів, церков, театрів, бібліотек та інших культурних установ. Серед пошкоджених об'єктів – безцінні експонати, такі як стародавні пам'ятники, скульптури, картини світового рівня, а також рідкісні книги. Окрім цього, культурні цінності, які не були знищені внаслідок бомбардувань, стали об'єктами масових крадіжок, і багато з них були вивезені до Росії, а деякі арт-об'єкти досі не знайдені.

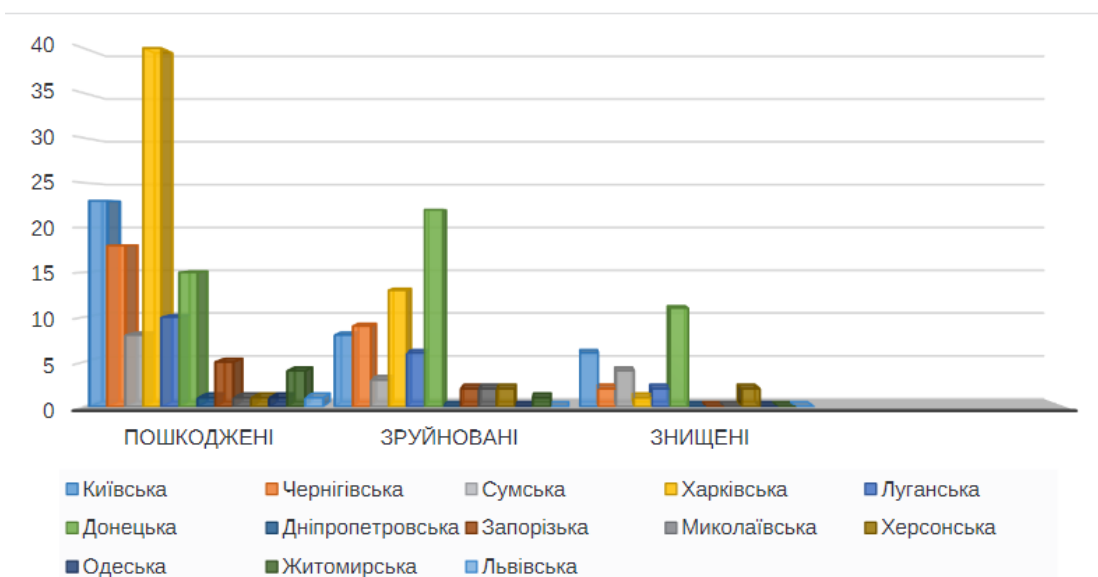

Рис. 2.1.4 Географія та кількість постраждалих культурних пам'яток, [55]

Масштаби руйнувань населених пунктів та інфраструктури, зокрема туристичної, залишаються непередбачуваними, що ускладнює розробку стратегії розвитку внутрішнього туризму. Станом на середину вересня 2022 року Міністерство культури та інформаційної політики верифікувало 493 випадки руйнувань об'єктів культурної спадщини та культурних інституцій, що

відбулися на території 14 областей. Найбільше постраждали релігійні споруди – 166 з них були або знищені, або зазнали пошкоджень, 53 з них перебувають на обліку як пам’ятки історії, архітектури та містобудування. Рівень пошкоджень об’єктів варіюється від незначних пошкоджень до повного знищення [35].

Як показано в табл. 2.1.3, загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України через вторгнення росії станом на лютий 2023 р., збільшилася ще на \$6 млрд. і складає \$143,8 млрд. (за вартістю заміщення) [34].

Таблиця 2.1.3

Загальна сума збитків інфраструктурі України через повномасштабну агресію, складено і розраховано за [34]

Тип майна	Оцінка збитків, \$ млрд.	У %
Житлові будівлі	53,6	37,27
Інфраструктура	36,2	25,17
Активи підприємств, промисловість	11,3	7,86
Освіта	8,9	6,19
АПК та земельні ресурси	8,7	6,05
Енергетика	8,1	5,63
Ліси	4,5	3,13
Транспортні засоби	3,1	2,16
Торгівля	2,6	1,81
Культура, туризм, спорт	2,2	1,53
Охорона здоров’я	1,8	1,25
ЖКГ	1,4	0,97
Цифрова інфраструктура	0,6	0,42
Адміністративні будівлі	0,5	0,35
Соціальна сфера	0,2	0,14
Фінансовий сектор	0,04	0,03
Разом	143,8	100

Загальна сума збитків від руйнувань житлового фонду становить \$53,6 млрд., що складає 37,27% від загальних втрат. Пошкоджено або зруйновано понад 150 тисяч житлових будинків, включаючи приватні будівлі, багатоквартирні будинки та гуртожитки. На другому місці за сумою збитків – інфраструктура. Згідно з підсумками року війни, збитки цієї сфери оцінюються в \$36,2 млрд., що становить 25,17%. Під час війни було зруйновано або

пошкоджено понад 25 тис. км доріг державного та місцевого значення та 344 мости і мостові переходи. За даними Мінрозвитку громад та інфраструктури, протягом 2022 року на дорогах державного значення було відновлено проїзд через 78 мостів, найбільше з яких в Київській (20 з 24 об'єктів) та Чернігівській (20 з 27 об'єктів) областях. У 2023 році відновлено проїзд через 2 мостові переходи в Миколаївській та Харківській областях.

Оцінити повний масштаб шкоди, завданої туристичній інфраструктурі, досить складно через те, що частина територій знаходиться під окупацією, а також тривають роботи з розмінування. Центральні регіони України, зокрема, зазнали значних перебоїв в роботі інфраструктури через регулярні ракетні удари, які призводили до відключень електропостачання.

Збитки, завдані лісовому господарству України, за перший рік війни становлять \$4,5 млрд., що складає 3,13% від загальних втрат. Крім того, збитки агропромисловому комплексу та земельним ресурсам зросли на \$2,1 млрд., і наразі оцінюються в \$8,7 млрд., що становить 6,05% від загальних збитків.

Попри негативні прогнози щодо української економіки у 2022 році, провідні аналітичні агентства та уряд України очікували зростання ВВП у 2023 році, з прогнозами від +1% до +4%, після падіння майже на третину торік. Однак, визначальним фактором для подальшого економічного розвитку є дата завершення російсько-української війни, або хоча б закінчення її активної фази [47].

Наслідки збройної агресії проти України включають не тільки величезні збитки інфраструктури та економічних секторів, зокрема туризму, але й значні втрати людського капіталу. Одним з найбільш очевидних наслідків стала багатомільйонна міграція населення всередині країни, а також масовий виїзд громадян України за кордон, який не був пов'язаний із туристичною метою.

Ескалація конфлікту призвела до руйнування цивільної інфраструктури та численних жертв серед мирного населення. Така ситуація змусила багато людей

покинути свої домівки в пошуках безпеки, захисту та гуманітарної допомоги. За перший тиждень війни понад мільйон біженців перетнули кордони України, виїхавши до сусідніх країн. Статистика цієї міграції формується переважно з даних, наданих органами влади, з офіційних пунктів пропуску [1].

Як зазначено у [64], збройні конфлікти значно впливають на туристичну галузь, що може призводити до масштабних трансформацій і навіть тимчасового занепаду індустрії. У випадках війни чи серйозних військово-політичних загроз туристичний сектор стикається з низкою викликів, які впливають як на міжнародний, так і на внутрішній туризм. Нижче розглянуто основні наслідки та можливі напрямки трансформації галузі.

1. Негативні наслідки для сфери туризму:

- недостатній рівень безпеки для туристів – загроза для життя і здоров'я людей змушує туристів уникати регіонів, де тривають бойові дії;
- руйнування туристичної інфраструктури – знищення готелів, курортів, культурних пам'яток та транспортних мереж унеможливорює функціонування галузі;
- міграція населення та кадровий дефіцит – вимушене переселення мешканців та виїзд фахівців з туристичної сфери призводять до браку кваліфікованих кадрів;
- скорочення фінансування туризму – пріоритетність оборонних і соціальних витрат знижує можливості для інвестицій у туризм;
- падіння туристичної привабливості країни – воєнні конфлікти формують негативний імідж країни на міжнародній арені, що зменшує потоки іноземних туристів.

2. Трансформація внутрішнього туризму під час війни.

Внутрішній туризм адаптується до нових умов і зосереджується на специфічних видах діяльності, які можуть бути затребуваними навіть у складний період: рекреаційний та санаторно-курортний туризм; психологічний

туризм; етнографічний туризм; «пам'ятний» туризм; мілітарний туризм.

Збройні конфлікти спричиняють довготривалі негативні наслідки для туризму, але одночасно стимулюють пошук нових форматів і адаптацію галузі до реалій. Після завершення війни важливо зосередитися на відновленні інфраструктури, підвищенні безпеки та формуванні позитивного іміджу країни на світовій арені [26].

Сфера туризму в умовах війни зазнає суттєвих змін і адаптується до нових реалій. Туристична інфраструктура змінює своє основне призначення, оскільки багато готелів, санаторіїв і курортних баз використовуються як притулки для внутрішньо переміщених осіб, що тимчасово виключає їх із туристичного обігу. Туристичні хаби часто перетворюються на гуманітарні чи волонтерські центри, які забезпечують підтримку постраждалих. Організація туристичних маршрутів змінюється з урахуванням ризиків: мінімізується їхня близькість до стратегічних і військових об'єктів, а також обов'язковим стає передбачення укриттів, таких як бомбосховища, для підвищення безпеки туристів. Через бойові дії та наявність мінних полів пляжні й пішохідні тури в південних регіонах стають неможливими, а основний акцент робиться на безпечних і пізнавальних видах туризму.

У відносно безпечних регіонах, таких як Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Тернопільська області, внутрішній туризм поступово стабілізується. Туристичні компанії організовують короткотривалі пізнавальні тури, які орієнтовані переважно на внутрішньо переміщених осіб. Відновлюються екскурсійні програми до музеїв, замків та історичних пам'яток, які стають важливими центрами для культурного та психологічного відновлення. Водночас значна частина закладів розміщення, яка використовується для тимчасового притулку переселенців, не може повноцінно функціонувати за своїм основним призначенням, що обмежує можливості отримання прибутку. Сфера туризму в умовах війни зосереджена на

забезпеченні безпеки, підтримці постраждалих і адаптації до нових потреб суспільства, демонструючи стійкість та здатність до відновлення в тилкових регіонах завдяки організації культурного туризму та екскурсійних програм.

Безпека туристів є основою будь-якої подорожі, а в умовах війни вона стає вирішальним чинником у розвитку туризму. Однією з ключових проблем є те, що більшість готелів в Україні не мають навіть найпростіших укриттів, не кажучи вже про повноцінні бомбосховища. Це спонукає до пошуку альтернативних рішень, зокрема розвитку глемпінгу, який стає все більш популярним у країні.

Глемпінг як форма туризму демонструє низку переваг в умовах кризи. Ці конструкції є значно дешевшими, ніж традиційні споруди, і можуть бути розміщені практично в будь-якому місці, що дозволяє швидко адаптуватися до потреб внутрішнього туризму. Їх мобільність і короткий термін встановлення (лише кілька тижнів) роблять глемпінги оптимальним рішенням для забезпечення відпочинку в безпечних регіонах.

Попри те, що інфраструктура поблизу великих готелів традиційно розвиненіша, у ситуації воєнної нестабільності саме безпека стає пріоритетом. Завдяки своїй адаптивності глемпінг сприяє розвитку внутрішнього туризму, надаючи можливість для відпочинку навіть в умовах обмежених ресурсів і підвищених вимог до безпеки [10]. В умовах війни внутрішній туризм в Україні змінюється, підлаштовуючись під нові виклики. Однією з переваг розвитку стали глемпи та еко-будиночки, які розташовані у віддалених місцевостях, далеко від критичної інфраструктури та місць скупчення людей, що підвищує їхню безпеку. Ці об'єкти ідеально відповідають умовам воєнного стану, пропонуючи туристам можливість відпочинку в тиші та безпеці.

Тим часом більшість готелів продовжують функціонувати, адаптуючи свою діяльність до суворих реалій. Вони пристосовують приміщення під найпростіші укриття, зводять тимчасові захисні споруди, розробляють плани

евакуації та впроваджують протоколи безпеки, що дозволяє їм залишатися конкурентоспроможними навіть в умовах обмежень.

Внутрішній туризм у відносно безпечних західних і центральних регіонах країни залишається залежним від дозволів та обмежень, які діють під час війни. Туристичні компанії повинні враховувати ці обмеження, адаптуючи свої послуги та маршрути. Туристам також необхідно бути обізнаними про наявні ризики та слідувати рекомендаціям щодо безпеки.

Попри труднощі, внутрішній туризм демонструє стійкість, пропонуючи безпечні й адаптовані варіанти відпочинку для населення навіть у найскладніші часи.

Формування туристичних маршрутів в умовах війни потребує ретельного врахування питань безпеки. Туроператори та екскурсоводи зобов'язані скласти екскурсійні програми з урахуванням розташування бомбосховищ або інших укриттів. Туристам має бути гарантований доступ до безпечних місць у разі повітряної тривоги, що є ключовою умовою організації будь-якої подорожі.

Важливим аспектом планування туристичних мандрівок є дотримання комендантської години, яка зазвичай діє з 00:00 до 04:00. Це означає, що усі екскурсії та відвідування туристичних локацій мають бути завершені до встановленого часу. Туристам і туристичним компаніям необхідно враховувати цю вимогу, плануючи маршрути, щоб уникнути порушень та забезпечити комфорт і безпеку.

Крім того, слід звертати увагу на чинні заборони, що стосуються відвідування небезпечних зон. Дотримання цих обмежень є обов'язковим як для туристів, так і для організаторів подорожей. В умовах війни безпека стає першочерговим фактором, тому туристичний сектор адаптується до нових реалій, забезпечуючи безпечний і відповідальний підхід до організації подорожей [5].

О. Роїк та О. Недзвецька [91] зауважують, що Україна володіє значним

туристичним потенціалом, і розвиток туризму має стати одним із пріоритетів для забезпечення збалансованого розвитку територій у гармонії з природою та збереженням природних ресурсів. Реалізація цієї мети матиме позитивний вплив на економіку, суспільство та міжнародний імідж країни.

Основні переваги від розвитку туризму: збільшення кількості туристів; економічний внесок; створення нових робочих місць; покращення туристичної інфраструктури; підвищення обізнаності про Україну; інклюзивність у туризмі.

Збалансований розвиток туризму в Україні стане рушієм економічного зростання, сприятиме соціальній інтеграції та покращенню міжнародного іміджу країни. Для цього необхідно розробляти стратегії, які враховуватимуть сучасні виклики та перспективи, забезпечуючи сталий розвиток галузі.

Після закінчення війни постане питання відновлення господарської діяльності, у тому числі, і туризму. Але найближчим часом області України не матимуть істотних кредитно-фінансових ресурсів для повноцінного відновлення туризму. Як вважає А.Романова, «власне політичне становище в країні визначає всі інші динамічні чинники. Кризи, політична нестабільність, мілітаризація економіки, посилення туристичних формальностей, зміни курсу валюти – це наслідки політики, які негативно впливають на туризм та на імідж держави. Туристи не матимуть бажання їхати в країну, де відбуваються активні бойові дії, навіть якщо вони локалізовані в певному регіоні. Неспроможність держави закінчити або тримати під контролем бойові дії на її території негативно змінює імідж країни, а відсутність стратегії держави у сфері створення позитивного туристичного іміджу країни не сприяє розвитку в'їзного туризму» [92]. Подібна ситуація характерна і для внутрішнього туризму областей, в яких хоч і відсутні бойові дії, проте знаходяться близько до лінії розмежування.

Майбутнє туристичної індустрії України буде формуватися під впливом низки ключових чинників. Визначальними стануть тривалість військових дій,

масштаби руйнувань інфраструктури та темпи її відновлення. Ефективна переорієнтація туристичної галузі із виїзного на внутрішній туризм, зокрема у Західній Україні, матиме значний вплив на стійкість індустрії. Іншими важливими факторами будуть:

- стабільність і рівень доходів населення, які визначатимуть спроможність громадян подорожувати всередині країни;
- застосування сучасних маркетингових технологій, що допоможуть залучати іноземних туристів через зростаючу зацікавленість до України у світі;
- міграційні процеси, які можуть впливати на людський капітал у туристичній сфері та змінювати профіль цільової аудиторії.

Рушійним чинником стане визначення туризму як пріоритетного напрямку в стратегічних програмах розвитку України. Це включає прозору організацію процесу контролю за використанням фінансово-кредитних та інших ресурсів, необхідних для відновлення інфраструктури й стимулювання туристичної активності.

Гарантування безпеки стане обов'язковою умовою для залучення туристичного потоку. Україна зможе привабити іноземних гостей лише за умови досягнення повної безпеки, що буде визнано міжнародними партнерами.

У післявоєнний період важливо зосередитися на відновленні та розвитку дестинацій, які були популярними до початку війни, зокрема історичних, природних і культурних пам'яток. Інвестиції у відновлення цих об'єктів сприятимуть поверненню довіри туристів і підвищенню туристичної привабливості країни.

Розвиток туризму в Україні після війни стане важливою складовою економічного відновлення, сприятиме культурному відродженню та інтеграції України у світову спільноту.

Зокрема, голова Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) М. Олеськів [77] спрогнозувала зміну характеру внутрішнього туризму в

Україні після війни, наголосивши, що на післявоєнне відновлення знадобиться деякий час. Вона зазначає, що внутрішній туризм зазнає значного економічного спаду через військові дії, але з часом почне поступово відновлюватися, хоча й зазнає певних змін. Одним із нових напрямів стане інтерес до місць, які вже стали символами цієї війни, оскільки багато хто прагнучиме відвідати такі локації як частину історичної пам'яті.

Водночас пляжний туризм на певний час залишатиметься недоступним через необхідність проведення масштабних робіт із розмінування узбережжя та забезпечення безпеки. Ця ситуація вимагатиме від туристичної галузі адаптації та розвитку альтернативних пропозицій, орієнтованих на безпечні й привабливі напрямки у внутрішньому туризмі. Щодо зміни комунікаційної стратегії розвитку внутрішнього туризму в Україні після війни, очільниця зазначила, що “Мандруй Україною” залишиться як основне гасло, але паралельно з ним потрібно буде формулювати нові смисли на кшталт “Для чого ми подорожуємо Україною” [77].

Підсумовуючи, відзначаємо, що сфера туризму дуже гостро і болісно реагує на суспільні виклики, спричинені збройними військовими конфліктами і війнами, але формує передумови і можливості для розвитку туризму [62, 98] у нових реаліях.

Післявоєнна Україна без сумніву стане привабливим напрямком для іноземних туристів. Світ виявляє значний інтерес до країни, яка вистояла у кровопролитному протистоянні. Туристів зацікавить можливість прогулятися місцями, що стали символами мужності та стійкості, побачити розбиту військову техніку агресора, почути свідчення очевидців і доторкнутися до історії. Серед перспективних і унікальних пропозицій – дайвінг до затонулого крейсера, який може стати популярним об'єктом "синьої економіки".

Після завершення бойових дій Україна має всі шанси стати популярним напрямком масового туризму. Навіть зараз, в умовах обмежень на відвідування

певних територій (лісів, прикордонних зон), українці відкривають для себе нові туристичні локації. Війна спричинила тривалий стрес у населення, тож попит на оздоровчий і рекреаційний туризм буде тільки зростати, адже організм людини потребує відновлення.

Однак, успіх у розвитку туризму залежатиме від кількох ключових факторів:

- темпи відновлення інфраструктури: якість доріг, транспортних вузлів, готелів та туристичних об'єктів визначатиме комфорт для мандрівників;
- рівень добробуту населення: економічна стабільність та доступність туристичних послуг впливатимуть як на внутрішній, так і на в'їзний і виїзний туризм;
- імідж України на міжнародній арені: як країни, що не лише вистояла, але й стала символом стійкості та відваги.

Післявоєнний туризм сприятиме економічному піднесенню, залученню інвестицій та популяризації України у світі. Це унікальна можливість для країни представити себе як сучасну, гостинну та цікаву туристичну дестинацію.

Важливим чинником також буде спроможність післявоєнної України реалізувати масштабну маркетингову кампанію на зовнішніх ринках для сприйняття нашої країни як безпечної локації для подорожуючих.

Крім того, необхідно заздалегідь починати попередні перемовини зі світовими готельними мережами й пропонувати їм входити в Україну зі своїми стратегіями.

Скоріше за все більша потреба виникатиме у відносно нових видах туризму, а саме психологічному або ж псі-туризмі, що особливо актуально як і для військових, що пройшли бойові дії, так і для людей, що стали жертвами та пережили страхіття війни. Психологічний туризм справді ефективна допомога для всіх категорій населення. Проведення психологічних туристичних подорожей, це поєднання комфортного відпочинку, захоплюючого туризму,

найрізноманітніших і дієвих методів навчання («open-air» формати терапії – у повному контакті людини з природою і культурою (подорожі по «місцях сили» і в центри духовних традицій). Специфічними психологічними напрямками, що активно використовуються в туризмі, є ландшафтна терапія, фототерапія, іпотерапія, евдемотерапія (терапія щастям), анімалотерапія.

Світовий досвід переконує, що будь-які руйнування відбудуються. Україна має унікальний шанс відновити свої території прискореними темпами за допомогою чисельних закордонних партнерів та міжнародних організацій. Одночасно у багатьох українських міст і містечок з'являється шанс спроектувати новий, більш туристично атрактивний образ.

У наступному параграфі висвітлюється потенціал та стратегічні перетворення та у повоєнній відбудові України.

2.2. Туристичний потенціал та стратегічні перетворення у повоєнній відбудові України

Повноцінне відновлення туристично-рекреаційного потенціалу України після війни залежатиме від кількох ключових факторів, що можуть визначити його швидкість і ефективність.

Один з найважливіших аспектів – це тривалість військових дій, які прямо впливають на стан інфраструктури та економічну ситуацію в країні. Відбудова ключових об'єктів інфраструктури (дороги, готелі, курорти, історичні пам'ятки) вимагатиме значних ресурсів і часу. В умовах війни увага туристичної галузі зосереджуватиметься на внутрішньому туризмі, особливо на безпечних територіях, таких як Західна та Центральна Україна. Економічна ситуація в країні, зокрема рівень доходів, визначатиме можливості для

внутрішнього туризму. Вміння раціонально використовувати маркетингові стратегії для підвищення інтересу іноземних туристів до України стане також важливим чинником. Переміщення людей, як всередині країни, так і за кордон, може вплинути на людський капітал, необхідний для розвитку туризму. Одним із важливих чинників відновлення туристичного потенціалу є залучення іноземних інвестицій.

Всі ці чинники взаємопов'язані, і від них залежатиме, як швидко і ефективно Україна зможе відновити та розвинути свою туристичну індустрію після війни [118].

Економічна складова туристичного потенціалу України безпосередньо пов'язана з можливістю раціонального використання її ресурсної бази. Для країни, яка володіє значним туристичним потенціалом, розвиток туризму повинен стати одним із пріоритетних напрямків, здатних вирішити важливі економічні та соціальні проблеми, а також забезпечити збалансований розвиток територій на принципах гармонії з природою та збереження природних ресурсів. Проте цей потенціал піддається серйозним загрозам, які носять системний характер. Як показує міжнародний досвід, однією з серйозних загроз для майбутнього відновлення туристичної галузі є іміджеві втрати, пов'язані з негативним сприйняттям України на міжнародній арені, де сформувалося уявлення про небезпечність подорожей по країні [118].

Попередні оцінки збитків, завданих війною в Україні, мають катастрофічний характер. Згідно з даними Київської школи економіки, на 1 вересня 2022 року втрати інфраструктури та житлових будинків оцінювались у 127 млрд. дол. США. Якщо до цих втрат додати збитки підприємств усіх галузей економіки, руйнування мостів, доріг, транспортних засобів, то загальна сума збитків може досягти 600–650 млрд. дол. США, що становить близько 325–330% від ВВП України, створеного у 2021 році. Ці дані підкреслюють масштаби руйнувань і серйозність економічних наслідків війни для країни [68].

Рис. 2.2.1 Ключові сектори, які необхідно включити в проєкти з оцінки збитків, за [68]

За оцінками уряду, план відновлення України після війни попередньо оцінюється в 750 млрд. дол. США [116]. З огляду на значні пошкодження житлових будівель та критичної інфраструктури, відновлення передбачає два послідовно-паралельні етапи: відбудову та модернізацію. Всього ж процес відновлення України можна розглядати як екстрену допомогу для вирішення нагальних потреб, які виникли через руйнування, вагомі плани з відновлення та удосконалення ураженої критичної інфраструктури для забезпечення життєдіяльності країни. Згідно з даними, майже 40% втрат припадає на житловий сектор. Тому вирішення проблеми тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб і будівництво постійного житла є одним із найважливіших завдань, яке потребує термінової реалізації. Це також включає відновлення найважливішої соціальної інфраструктури, без якої неможливо забезпечити стабільність і нормальне життя населення в післявоєнний період.

Програма відновлення України, презентована у липні 2022 року в Лугано, передбачає залучення на відбудову та розвиток у наступні десять років понад 750 млрд. дол. США. (сума може бути скоригована з урахуванням масштабів ескалації). Як зазначив Лаллі М. А., відбудова України має екзистенційні та довгострокові наслідки не тільки для української держави, але й для Європи та

демократичного врядування в глобальному контексті. Коаліція відновлення України поєднує країни-партнери та бізнесові структури з різних країн. 5 липня 2022 року представники понад 40 країн світу і близько 20 міжнародних організацій, за результатами Міжнародної конференції, що стала стартовим пунктом міжнародних зусиль з відновлення України, схвалили Декларацію Лугано і пообіцяли надання скоординованої політичної, фінансової та технічної підтримки для цієї мети.

Якщо брати до уваги перелік країн, які пережили військові дії на своїй території, та оцінити їхній досвід у виході з періоду економічної та соціальної рецесії, можна виділити три узагальнені фактори, які сприяли відбудові цих країн: фінансова підтримка в умовах значних руйнувань; економічні реформи; відновлення роботи приватного бізнесу, який має працювати в конкурентних умовах. Ці фактори стали основою для стабілізації економіки та відновлення соціальної інфраструктури в країнах, які пережили конфлікти. Фінансова підтримка забезпечує необхідні ресурси для відбудови інфраструктури, тоді як економічні реформи сприяють створенню сприятливого бізнес-середовища, а відновлення приватного бізнесу дозволяє прискорити економічне зростання та забезпечити створення нових робочих місць [81].

Формат допомоги у процесі повоєнної відбудови залежить від ступеня пошкоджень (повних чи часткових), втрат робочих місць, здоров'я населення та забруднення довкілля, а також від пріоритетних напрямів відновлення, таких як промисловість, інфраструктура, соціальні об'єкти, житло, екосистеми та оборонний сектор. Важливу роль у визначенні стратегії відновлення відіграють цілі політики, серед яких енергоефективність, екологічність, коригування соціальних дисбалансів, викликаних війною, і розвиток ключових секторів, які сприятимуть створенню стабільної економічної основи країни.

На сьогодні Україна вже відчуває значну бюджетну підтримку з боку міжнародних партнерів. Дані за 2022 р. показують, що кошти від іноземних

донорів надходять у державний бюджет України окремими траншами, і їх обсяг зростає. В гривневому еквіваленті ці надходження забезпечують майже 60% потреб бюджету. Іншими джерелами фінансування є облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), що складають близько 30%, а також продаж державних облігацій іншим покупцям, що приносить майже 15% доходів.

Основними донорами державного бюджету України є США та Європейський Союз (див. рис. 2.2.2 та 2.2.3). Лише в вересні 2022 року Україна отримала від США 1,5 млрд. доларів грантової допомоги, а також 500 млн. євро від ЄС. Крім того, Європейський Інвестиційний Банк надав ще 500 млн. євро, які були використані для підтримки Укрзалізниці та Укравтодору, і не увійшли до складу фінансування державного бюджету.

У першій половині жовтня 2022 року Україна отримала 3,3 млрд. доларів іноземних кредитів, включаючи 2 млрд. євро від ЄС і 1,3 млрд. доларів від МВФ. Також було надано другий пакет кредиту від ЄІБ у розмірі 550 млн. євро, спрямований на підтримку критичної інфраструктури. Загалом, обсяг надходжень у жовтні досяг близько 4,8 млрд. доларів.

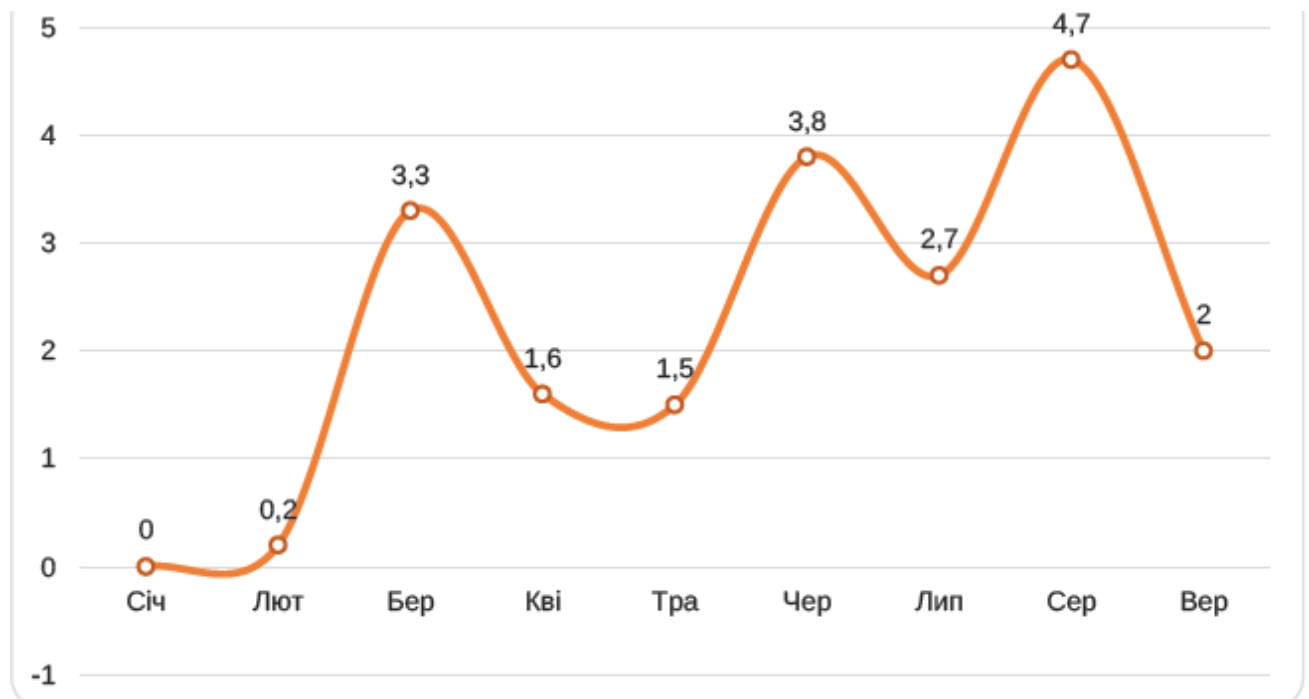

Рис. 2.2.2 Надходження іноземних коштів у 2022 р., за [68]

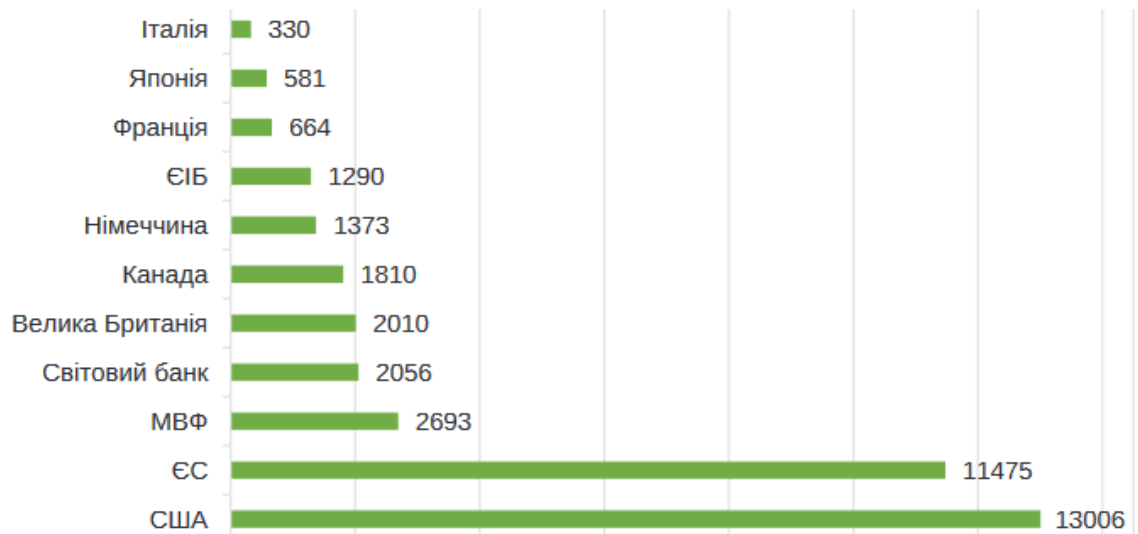

Рис. 2.2.3 Сучасні донори державного бюджету України, за [68]

Відновлення та розвиток України буде зосереджено на гіпотетичній можливості повної інтеграції в Європейський Союз як повноправного члена, а також на посиленні співпраці з країнами групи G7. Ці країни є не лише прикладом для впровадження передових процесів відновлення, але й потенційними потужними донорами для проєктів відбудови. Стратегічними напрямками розвитку повинні стати цифровізація та зелений курс, орієнтований на декарбонізацію економіки та запобігання негативним кліматичним змінам.

Очікуються кардинальні зміни в економічній структурі країни через розробку, виробництво та експорт високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю. Цей тренд був закладений ще до війни в рамках Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності до 2030 року [116].

Отже, правова та інституційна підготовка до відновлення України після війни почалася майже одночасно з агресією і на сьогодні вже має чітко окреслені напрямки. Відновлення економіки за підтримки міжнародних партнерів дасть змогу модернізувати виробничі потужності та здійснити глибоку структурну перебудову економічних секторів. Це передбачає збільшення виробництва інноваційних товарів і послуг з високою доданою вартістю, а також залучення українських підприємств до глобальних ланцюгів

постачання (рис. 2.2.4).

Рис. 2.2.4 Візія відновлення України: «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій», за [68]

Водночас С. Баженова, Ю. Пологовська, М. Бикова [5] підкреслюють важливість формування відповідної культури подорожей в Україні, щоб громадяни могли досліджувати свою країну, вивчаючи її історію, традиції та культуру. Війна значно вплинула на сферу внутрішнього туризму, але після її завершення в Україні з'являться нові туристичні напрямки та види туризму. Україна потребує партнерства на всіх рівнях, ефективної участі уряду та належної координації між національними і місцевими органами влади для підтримки туризму. Для успішної реалізації проєктів відновлення після війни в Україні важливо забезпечити достатнє фінансування та дотримання стандартів прозорості, підзвітності, ефективності й боротьби з корупцією.

2.3. Аналіз розвитку туристичної сфери як об'єкта та суб'єкта політичного процесу в умовах війни

Для розуміння можливих сценаріїв відновлення перш за все поглянемо поточний стан української економіки, в тому числі туризму.

2020 рік значно змінив сучасні тенденції розвитку туризму та став важливою віхою для зміни підходів туристів до вибору країн для відпочинку. Попри глобальні обмеження, внутрішній туризм став основною платформою для відновлення цієї галузі в Україні в 2020-2021 роках. Через закриття кордонів та відсутність іноземних туристів внутрішній туризм в Україні в 2020 році демонстрував зріст. Очевидно, що потік туристів збільшувався за рахунок зростання туристичного збору, що в 2021 році зріс на 24% порівняно з 2019 роком. У 2021 році Україну відвідали 4,2 млн. іноземців, що на 26,3% більше, ніж у 2020 році, хоча до пандемії країна приймала від 12 до 14 мільйонів іноземців щорічно. Крім того, відкриття нових туристичних ринків стало важливим напрямком розвитку туризму, зокрема, в країнах Перської затоки. У 2021 році Україну відвідали понад 56 тисяч туристів з Саудівської Аравії, що зробило Україну першим туристичним напрямком для громадян цієї країни, з витратами близько 2000 доларів США на одну особу [112].

2022 рік став ще одним важким випробуванням для туристичної сфери в Україні. У Києві та на сході й півдні країни туристичний сектор повністю зупинився. Оцінити точні втрати поки що складно, оскільки вони залежать від кількості зруйнованих культурно-історичних пам'яток, туристичних напрямків, тривалості бойових дій, а також від розміру окупованих і замінованих територій. За перший місяць війни втрати українського бізнесу перевищили збитки від двох років пандемії. За даними Euromonitor International, глобальний в'їзний туризм втратив 6,9 млрд. дол. США в 2022 році через війну в Україні.

Експерти готельного сектору в Туреччині та Єгипті відзначають зниження кількості туристів на 60-70% у сезоні 2022 року і прогнозують, що наслідки цих змін будуть відчуватися щонайменше три-чотири роки. Оскільки бойові дії в Україні тривають, масштаби збитків і довгострокові наслідки залишаються важко прогнозованими.

Згідно з даними Нарису про відбудову, Україна втратила 30-50% своїх виробничих потужностей у перші місяці війни. Агропромисловий сектор, один із найбільших у країні, що забезпечує понад 40% експорту, зазнав значних втрат. Так, близько 30% сільськогосподарських земель не були посіяні з початком війни. Загальний рівень економічної активності знизився на 30-50%, а переміщення близько 30% працівників призвело до кадрового дефіциту в окремих регіонах та галузях. Крім того, значних пошкоджень зазнали інфраструктурні об'єкти, цивільне житло та соціальні установи.

Найбільший канал торгівлі для України – морський шлях, який був заблокований Росією з початку вторгнення 24 лютого. Лише 1 серпня з порту Одеси вирушив перший торговельний корабель з українською сільськогосподарською продукцією. Наразі експорт обмежується тільки сільгосппродукцією, і ще зарано говорити про відновлення попередніх обсягів експорту. Тепер Україна веде торгівлю через країни ЄС, але пропускна здатність залишає бажати кращого, і вона обмежена переважно суходільними маршрутами. Як наслідок, країна стикається з дефіцитом торговельного балансу: імпорт становить 80-90% довоєнного рівня, а експорт значно зменшився [3].

Для підтримки економіки та громадян Уряд України вжив безпрецедентних заходів, зокрема, знизив податкове навантаження та спростив доступ до соціальної допомоги. Система оподаткування була спрощена: замість ПДВ та податку на прибуток введена можливість переходу на 2% від обороту. На початку війни скасували імпорتنі податки на більшість товарів, з

подальшим відновленням податків для товарів, що не є критичними для експорту. Для подолання енергетичної кризи знижено акциз та ПДВ на нафтопродукти.

Було спрощено процес отримання соціальних виплат з можливістю використання сучасних цифрових інструментів. В умовах війни значних зусиль коштувала стабілізація платіжної системи. Завдяки проведеній монетарній політиці, інфляція залишається під контролем, хоча інфляційний тиск зростає.

Попри значні втрати, яких зазнав туристичний сектор України через війну, сума туристичного збору за перші шість місяців 2022 року склала 8 904 200 грн., що на 28,8% більше, ніж за аналогічний період 2021 року, коли до бюджету надійшло 69 млн. 453 тис. грн. Київ та чотири області опинилися в топ-5 за сумою туристичного збору. Столиця збільшила свої надходження до бюджету понад 20 млн. грн. Найбільше зростання порівняно з 2021 роком спостерігалось у Львівській області – 193%, де до міського бюджету надійшло 19 млн. 774 тис. грн. В Івано-Франківській області туристичний збір зріс на 76,4%, досягнувши 9 млн. 47 тис. грн. У Закарпатті дохід від туризму склав 8 млн. 872 тис. грн., що на 144% більше, ніж у минулому році. У Київській області за перші шість місяців 2022 року було зібрано 4 млн. 694 тис. грн., що на 23% менше, ніж у першій половині 2021 року [111].

Найбільший приріст у першому півріччі 2022 року зафіксовано в семи областях, з них шість – у Західній Україні. Без урахування вищезгаданих Львівської, Івано-Франківської та Закарпатської областей, найбільше зростання порівняно з відповідним періодом 2021 року зафіксовано в Тернопільській (145%), Хмельницькій (116%), Кіровоградській (105%) та Чернівецькій (103%) областях [111].

Отже, підсумовуючи, можна виділити основні перспективні напрямки відновлення туристичної галузі в Україні після війни [61]:

1. Розвиток спеціалізованих видів туризму з акцентом на бізнес-туризм, освітній, спортивний, медичний, зелений та воєнний туризм.

2. Розробка програм підтримки через реалізацію державних і міжнародних ініціатив, спрямованих на підтримку туристичної діяльності.

3. Міжнародна співпраця для зміцнення партнерства з іншими країнами для взаємодопомоги в галузі туризму.

4. Залучення іноземних туристів, адже розвиток маршрутів до пам'ятних і символічних місць, які можуть зацікавити міжнародних гостей.

Інноваційні методи надання туристичних послуг: пошук нових способів організації й реалізації туристичних продуктів та послуг [61].

На сьогодні в Україні зручним є проведення політичного аналізу розвитку туристичної галузі як об'єкта та суб'єкта політичного процесу в умовах війни. Туризм виступає як економічний магніт і соціальний реаніматор, що значною мірою визначає рівень розвитку країни. В таких умовах туристична сфера може безпосередньо впливати на політичні методи і механізми розвитку, а також відігравати важливу роль у вирішенні різноманітних соціально-економічних і політичних завдань під час війни [78].

Успішне відновлення туристичної індустрії в післявоєнний період залежить від вдалої інтеграції двох основних компонентів: ефективного використання національної туристичної політики та потенціалу регіонального розвитку. Розробка туристичної політики України в умовах післявоєнного відновлення має ґрунтуватися на застосуванні інструментів регіонального розвитку, а також активному використанні механізмів державно-приватного партнерства для забезпечення сталого росту галузі. [33].

Для забезпечення повоєнного відновлення сфери туризму в Україні, опираючись на завдання, визначені у Проекті Плану відновлення України, доцільно провести [76]:

1) реконструкцію туристичної інфраструктури;

- 2) розвиток внутрішнього та в'їзного туризму;
- 3) інституційне забезпечення суб'єктів туристичної діяльності та подальший розвиток бізнесу [76].

Незважаючи на складну післявоєнну ситуацію в туристичній сфері, туризм повинен стати важливим елементом стратегії економічного відновлення країни. У процесі повоєнного відновлення туризму в Україні важливо орієнтуватися на підтримку як національних, так і міжнародних організацій, реалізуючи різноманітні програми та проєкти. При розробці плану відновлення туристичної сфери доцільно враховувати досвід інших країн, які вже відновлювали цю галузь після воєнних дій.

Наступним кроком буде визначення стратегічних напрямів відновлення та модернізації інфраструктури регіонів України.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Стратегічні напрями відновлення та модернізації інфраструктури регіонів України

Відновлення туристичного сектору України після війни є важливим елементом загального відродження країни, адже туризм сприяє економічному зростанню, підтримці національної ідентичності та формуванню позитивного міжнародного іміджу. Основними пріоритетами мають стати відбудова інфраструктури, включно з дорогами, транспортними вузлами й туристичними об'єктами, а також реставрація пам'яток культури відповідно до міжнародних стандартів.

Необхідно активно просувати Україну на міжнародній арені, організовуючи рекламні кампанії, туристичні виставки та спеціальні програми для іноземців. Використання сучасних технологій, зокрема віртуальної реальності та цифрових платформ, сприятиме залученню туристів і підвищенню зручності їхніх подорожей. Відбудова має здійснюватися на засадах сталого розвитку з акцентом на екотуризм і екологічну безпеку. Особлива увага має приділятися навчанню кадрів та залученню громад до розробки локальних туристичних ініціатив.

Кожен регіон повинен мати власну програму відновлення, що враховуватиме його специфіку, масштаби руйнувань і потенціал для розвитку. Важливо залучати міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО та ЄС, для відновлення культурної спадщини та створення умов для інтеграції України в світовий туристичний ринок [106].

Попри триваючі бойові дії на території України, з початком туристичного сезону спостерігається певна активізація внутрішнього та зовнішнього туризму. Водночас значні обмеження у діяльності суб'єктів туристично-рекреаційної сфери залишаються через воєнні дії у багатьох регіонах, які мають вагомий туристичний потенціал. Повоєнне відновлення туристично-рекреаційної галузі буде залежати від кількох ключових чинників.

Вирішальним буде тривалість війни, масштаби руйнувань інфраструктури та швидкість її відновлення після завершення бойових дій. Зміна акцентів у галузі туризму під час війни, зокрема перехід уваги з зовнішнього туризму на внутрішній, особливо в прифронтових регіонах, також матиме значення. Відновлення значною мірою визначатиметься рівнем доходів громадян, оскільки це впливатиме на їхню спроможність подорожувати.

Ефективне застосування маркетингових технологій для привернення уваги іноземних туристів до України є критично важливим. Водночас, міграційні процеси, пов'язані з війною, можуть вплинути на кадрове забезпечення галузі, а залучення іноземних інвестицій стане важливим джерелом ресурсів для її відновлення та розвитку.

Для України, яка володіє значним туристичним потенціалом, розвиток туризму повинен стати одним із ключових напрямів відновлення та зростання. Ця галузь здатна не лише сприяти вирішенню системних проблем економіки, але й забезпечити збалансований розвиток територій, гармонійно поєднуючи економічні інтереси із збереженням природних ресурсів.

Соціально-економічні цілі розвитку туризму на довгострокову перспективу передбачають збільшення кількості туристів, зокрема іноземних, і зростання частки туризму у структурі ВВП. Важливими завданнями є створення сприятливих умов для розбудови туристичної інфраструктури, збільшення обсягів туристичних послуг і формування нових робочих місць у цій сфері. Пріоритетом має стати підвищення обізнаності потенційних туристів

про унікальні місцеві об'єкти, а також забезпечення доступності туристичних послуг для осіб з інвалідністю.

Стратегічним напрямом повоєнного розвитку галузі має стати просування туристичного бренду «Ukraine is new horizons», який підкреслює нові можливості для відкриття країни, її культурного багатства, природної краси та гостинності. Це дозволить Україні закріпитися на світовому туристичному ринку [145].

Ukraine is new horizons – це благодійна організація, яка зосереджена на ремонті пошкоджених війною будинків, закладів освіти та наданні гуманітарної допомоги.

Мету реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року слід доповнити таким чином: формування сприятливих умов для динамічного розвитку сфери туризму та курортів відповідно до міжнародних стандартів якості й безпеки, з урахуванням європейських цінностей і принципів сталого розвитку. Це передбачає трансформацію галузі на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок, конкурентоспроможну сферу, яка сприятиме прискоренню соціально-економічного зростання регіонів і країни в цілому.

Реалізація цієї мети забезпечить підвищення якості життя громадян, гармонійний розвиток суспільства, сприятиме його консолідації, а також популяризації України на міжнародній арені як безпечної, відкритої та привабливої для відвідувачів держави.

Відповідно до Проекту Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, стратегічний горизонт повоєнного відновлення та розбудови України можна визначити через наступну візію: Україна – провідна демократична європейська країна, яка формує основу безпеки Європи, використовує своє унікальне географічне розташування, а також забезпечує комфортні та безпечні умови для життя освіченого, активного населення, що працює у сферах інноваційної та креативної економіки.

Місія післявоєнної України полягає у створенні умов для інноваційно-креативного розвитку національної економіки та забезпечення високого рівня добробуту громадян через надання зручних і безпечних умов для життя освіченого, здорового та соціально активного населення.

Підсумовуючи, слід зазначити, що туризм є однією з ключових галузей національної економіки, значення якої значно зросте після завершення воєнних дій в Україні. Розвиток цієї сфери стане ефективним інструментом для диверсифікації економіки, створення нових робочих місць, а також задоволення ділових, соціально-культурних і рекреаційних потреб як громадян України, так і її гостей.

Отже, держава вже сьогодні повинна почати активно працювати над розвитком туристичного потенціалу, застосовуючи принципи стратегічного управління для побудови конкурентоспроможної та стійкої туристичної інфраструктури.

На сьогоднішній день сфера туризму в Україні має низку унікальних особливостей [40], зумовлених воєнними реаліями. Менеджмент туристичного бізнесу значною мірою змістив фокус на волонтерську діяльність, а багато туристичних об'єктів та хабів трансформувалися у гуманітарні або волонтерські штаби. Організація туристичних маршрутів тепер повинна враховувати наявність бомбосховищ та інших захисних споруд, що забезпечують безпеку туристів у разі загрози.

Крім того, маршрути прокладаються з урахуванням необхідності мінімізації наближення до державних та військових об'єктів, які можуть бути потенційними мішенями для обстрілів. Пляжні та пішохідні тури, традиційно популярні у мирний час, залишаються недоступними через триваючі бойові дії та наявність мінних полів. Розмінування цих територій, за прогнозами, може тривати кілька років після завершення війни.

Ці обставини вимагають від туристичної галузі гнучкості та адаптивності

для забезпечення безпеки й поступового відновлення.

Зараз в Україні не існує цілком безпечних регіонів, що суттєво знижує туристичну привабливість країни, яка знаходиться на межі нуля. Іноземні туристи утримуються від відвідування України через регулярні артилерійські обстріли та ракетно-бомбові удари, значні руйнування інфраструктури, а також підвищену небезпеку, пов'язану з військовими діями та припиненням авіасполучення. У таких умовах зовнішній туризм фактично зупинений, а внутрішній переживає серйозну кризу, оскільки велика частина населення з небезпечних територій мігрує до більш безпечних регіонів, замість того щоб подорожувати Україною з туристичною метою.

Ця ситуація призводить до великих економічних втрат у сфері туризму. Основною причиною є значне скорочення кількості туристів, в тому числі іноземних, які в 2020 році становили близько 4 мільйонів, з яких лише близько 90 тисяч скористалися послугами українських турфірм. Більше того, 13 з 24 областей України майже повністю припинили діяльність туристичних підприємств через тривалі бойові дії та зруйновану інфраструктуру [86].

З 24 лютого в'їзний туристичний потік до України фактично зупинено на 100%, діловий туризм заморожений, а місцевий туризм перетворився на переміщення внутрішньо переміщених осіб [123]. У сфері ділового туризму спостерігається повний застій. Водночас, з часом в'їзний туризм почав повільно відновлюватися, що дозволило поновити бізнес-сегмент, зокрема конференції, тренінги та семінари.

Попри складні умови війни, індустрія туризму продовжує функціонувати. На тлі численних звернень туроператорів і туристичних агентств, які шукають роз'яснень щодо правил безпеки під час подорожей по Україні, Державна агенція розвитку туризму (ДАРТ) оприлюднила інформацію про дозволи та обмеження, що діють у центральних і західних областях країни в умовах воєнного стану. Це дозволяє туристам орієнтуватися в поточній ситуації і

забезпечує певну впевненість у безпеці внутрішніх подорожей.

Зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб в Україні стало наслідком тривалих бомбардувань та окупації, що змусило більшість українців залишати свої домівки, особливо в східних, центральних та південних регіонах. Прогнози Європейської туристичної комісії (ЄТК) вказують, що чим довше триватиме війна в Україні, тим більше це негативно позначатиметься на ситуації в Європі. Російська агресія стала серйозною перепорою для відновлення туристичної індустрії Європи після пандемії, одночасно змушуючи туристів шукати альтернативні напрямки в інших країнах.

Зокрема, аналіз шести основних іноземних туристичних ринків для Європи показав, що мандрівники зі США, Канади, Китаю, Японії та Бразилії значно зменшать свої поїздки до Європи цього року. Основними факторами такого скорочення є зростання небезпеки в регіоні та подорожчання житла, що робить поїздки менш доступними та безпечними. Це вказує на серйозний вплив війни на туристичний потік на континенті [11].

Важливо зазначити, що впровадження інноваційних процесів у туризмі потребує постійного управлінського контролю з самого початку. Інфраструктура туристичної індустрії є такою сферою, де інноваційні зміни є особливо необхідними через її специфіку. Впровадження інновацій, як основи для розвитку цієї сфери, призведе до значного пожвавлення економічної активності в галузі, а також підвищить її конкурентоспроможність на глобальному туристичному ринку.

До перспектив повоєнного розвитку сфери туризму в Україні можна віднести [40]:

- збільшення кількості туристів, використовуючи досвід країн, які пережили війни. Багато туристів виявляють великий інтерес до місць, що стали символічними пам'ятками та повоєнними маршрутами. Наприклад, освітній туризм може бути популярним для відвідування таких міст, як Маріуполь,

Буча, Ірпінь, Харків, щоб «побачити на власні очі» наслідки війни та пережиті трагедії;

– вшанування важливих місць в Україні, таких як Чорнобаївка, Зміїний острів, що можуть стати символами слави і героїзму, привертаючи увагу туристів;

– наповнення фондів для відновлення країни через створення конкретних програм і стратегій, які дозволять здійснити необхідне відновлення інфраструктури та культурної спадщини.

Для того щоб відновити позиції України на міжнародному туристичному ринку, українські туристичні підприємства повинні знайти нові методи реклами та продажу своїх послуг. Одним із таких методів є створення системи взаємозв'язків для ефективного вирішення планових завдань. Їх правильна інтеграція дозволить забезпечити синергію і зміцнити спільні зусилля для досягнення успіху в повоєнному розвитку туризму.

Підсумовуючи зазначене, можна виділити перспективні напрямки повоєнного відновлення туристичної сфери в Україні:

1. Розвиток різних типів туризму, таких як діловий, освітній, спортивний, медичний, зелений та воєнний, що можуть стати важливими для залучення різних груп туристів.

2. Розробка та реалізація програм підтримки суб'єктів туристичної діяльності, як на державному, так і на міжнародному рівні, що забезпечить стабільність і розвиток індустрії.

3. Забезпечення тісної співпраці між країнами для взаємної підтримки та стимулювання туристичної діяльності, що сприятиме відновленню міжнародного туристичного потоку.

4. Підвищення інтересу іноземних туристів до пам'ятних маршрутів та повоєнних символічних місць, таких як місця бойових дій та історичні пам'ятки.

5. Пошук нових методів та способів реалізації туристичних послуг, що відповідають новим вимогам та умовам повоєнного часу.

Також важливо орієнтуватися на досвід інших країн, які успішно відновили свою туристичну індустрію після кризових ситуацій, включаючи війни, щоб забезпечити ефективний відбудовний процес в Україні.

Необхідно зазначити, що основними цілями повоєнного відновлення туристичної діяльності в Україні мають стати наступні [86]:

1. Аудит та збір цифрових даних про руйнування туристичних об'єктів у різних регіонах країни.

2. Реконструкція туристичної інфраструктури, що включає відновлення об'єктів та важливих споруд, що постраждали від війни.

3. Реалізація грантів для представників туристичної сфери, які постраждали через військові дії на території України, що дозволить підприємствам відновлювати свою діяльність.

4. Відновлення туристичних дестинацій та об'єктів на національному та регіональному рівнях, включаючи популяризацію таких місць серед туристів.

5. Підтримка інтересу до України через різноманітні онлайн- та офлайн-рекламні кампанії, культурні та туристичні заходи.

6. Поліпшення якості туристичних послуг, зокрема через підвищення кваліфікації персоналу та передбачення витрат на ці заходи.

7. Державна програма створення робочих місць в туристичній сфері, що дозволить знизити рівень безробіття та сприяти економічному відновленню.

8. Створення механізмів для сталої фінансової підтримки туристичного сектору, включаючи національні та регіональні туристичні фонди, інвестиційні центри, акселератори та державно-приватні партнерства (ДПП).

9. Розробка нормативно-правової бази, яка враховуватиме поточну ситуацію на туристичному ринку та реалії після війни.

10. Стратегія розвитку туризму до 2040 року, яка включатиме інноваційні підходи для відновлення та подальшого розвитку галузі.

11. Запровадження нормативно-правових документів та залучення міжнародних програм економічної допомоги для відновлення країни після війни, подібно до Плану Маршалла [86].

«У перспективі відновлення індустрії туризму очікується динамічне зростання інтересу до історії, культури та визвольної боротьби України, минулого та сьогодення. У тренді має бути пам'ятний, військово-патріотичний, лікувально-оздоровчий, психологічний туризм» [129].

Військово-історичний туризм, який тісно пов'язаний з меморіальним туризмом, має важливе значення для відновлення індустрії туризму в післявоєнний період. Цей напрямок не лише сприяє вшануванню пам'яті про жертви та події, що сталися на різних територіях, але й стає важливою частиною культурної спадщини країни. З огляду на це, військово-історичний туризм має стати одним із ключових напрямків відновлення туристичної індустрії після війни.

Для стимулювання розвитку цього виду туризму в післявоєнний період важливо реалізувати наступні напрями [129]:

1. Державна підтримка розвитку військово-історичного туризму, що передбачає виділення ресурсів для відновлення пам'яток, створення інфраструктури та реклами військово-історичних об'єктів.

2. Залучення іноземних інвесторів для створення та підтримки об'єктів туризму, що можуть зацікавити міжнародних відвідувачів.

3. Запровадження інтернет-технологій для поширення інформації про нові об'єкти військово-історичного та меморіального туризму, що підвищить обізнаність туристів і забезпечить легкий доступ до цієї інформації.

4. Оптимізація співвідношення ціни та якості на ринку туристичних послуг, що має вирішальне значення для залучення туристів до військово-

історичних об'єктів, адже доступність і високий рівень послуг сприятимуть розвитку цього напрямку.

5. Створення меморіальних маршрутів, що об'єднують різні напрямки військово-історичного туризму, дозволяючи туристам ознайомитись із численними важливими місцями та подіями історії.

6. Проведення широкомасштабних заходів на честь важливих подій війни, які можуть бути організовані на базі об'єктів військово-історичного туризму з метою патріотичного виховання населення та залучення туристів.

Таким чином, розвиток військово-історичного туризму в післявоєнний період стане не тільки важливим економічним інструментом, але й сприятиме збереженню історичної пам'яті та формуванню національної ідентичності.

Відновлення індустрії туризму в Україні після війни потребує стратегічного підходу, зокрема починаючи з найбільш постраждалих регіонів та етапного відновлення інфраструктури. Оскільки війна все ще триває, відновлення туризму вимагає дуже обережного планування, особливо у звільнених містах. Ось кілька ключових аспектів, які варто враховувати в процесі відновлення туризму [4]:

1. Фокус на менш постраждалих регіонах. Першим кроком має бути відновлення туризму в найбільш безпечних та менш постраждалих регіонах, таких як західні та південні частини України (Ужгород, Львів, Одеса). Це дозволить сформувати первинну туристичну базу, залучаючи туристів і інвестиції до цих місць, поки триває відновлення решти країни.

2. Інвестиції на південь. Інвестиції мають йти із заходу на південь. Першочергово необхідно відновити інфраструктуру та туризм у таких містах як Львів та Одеса, щоб створити стабільну базу для подальшого відновлення в інших регіонах.

3. Пам'ятний туризм у звільнених містах. Проекти відновлення туризму в звільнених містах повинні зосереджуватися на створенні пам'ятних і

меморіальних маршрутів. Враховуючи трагедії та важливість цих місць, відновлення туризму в таких містах має бути етичним і зваженим.

4. Пошук етичних рішень для атракціонів. Розміщення атракціонів у зруйнованих або військових зонах може бути непрактичним і неетичним.

5. Вдосконалення інфраструктури та послуг. Після завершення війни важливим завданням буде вдосконалення наявної туристичної інфраструктури та відновлення зруйнованих об'єктів.

6. Співпраця з національними установами: У відновленні туризму важливу роль мають відігравати національні установи, такі як Інститут національної пам'яті та Державне агентство розвитку туризму.

Цей процес відновлення буде складним, але з правильним підходом Україна може не тільки відновити свій туристичний потенціал, але й використовувати його як потужний інструмент для культурної та економічної відбудови після війни [86].

Для відновлення туристичної індустрії в Україні після війни потрібно значне фінансування, оскільки сектор гостинності та інші частини туристичної інфраструктури зазнали значних втрат. За оцінками, загальні потреби у фінансуванні становлять понад 5 мільярдів доларів США у період між 2023 і 2033 роками. Ось основні напрямки, в яких ці інвестиції будуть необхідні [17]:

1. Відновлення та створення готелів і закладів розміщення. Туристичний сектор потребує великих інвестицій для відновлення готельної інфраструктури по всій Україні. За оцінками, на це буде потрібно близько 2 мільярдів доларів США для відновлення або будівництва малих, середніх і великих готелів, хостелів та інших типів закладів для розміщення. Особливу увагу варто приділити розвитку інфраструктури за межами Києва, оскільки відсутність достатньої кількості місць розміщення є серйозним бар'єром для розвитку туризму.

2. Інвестиції в дитячі табори та оздоровчі курорти. Важливою категорією

є дитячі літні табори та оздоровчі курорти, для відновлення яких необхідно близько 2,2 мільярда доларів США (1,2 мільярда доларів для таборів та 1 мільярд доларів для курортів).

3. Інвестиції в бізнес-туризм та виставкові заходи: Для розвитку малого бізнесу, а також підвищення попиту на конференц-центри та виставкові майданчики, необхідно інвестувати близько 500 мільйонів доларів.

4. Культурні події та діловий туризм. Сприяння розвитку культурних подій та ділового туризму, зокрема через підтримку конференцій, виставок та інших міжнародних заходів, може значно збільшити попит на готельні послуги, ресторани та туристичні компанії. Це допоможе відновити туристичний ланцюг створення вартості та залучити додаткові інвестиції в інфраструктуру.

Таким чином, комплексний підхід до фінансування та інвестицій, орієнтований на різні сегменти туристичної індустрії, є ключем до відновлення та розвитку туризму в Україні в післявоєнний період.

Таблиця 3.1.1

Потреби приватного фінансування в туристичному секторі, 2023–2033
рр., (млн. дол. США), за [17]

Промисловість	Кількість сутностей	2023–2026 рр.	2027–2033 рр.	Всього
Великі приміщення (400-500 кімнат)	20	350	650	1000
Середні номери (200-300 номерів)	30	150	350	500
Невеликі приміщення (50-100 кімнат)	50	150	350	500
Конференц-центри та виставкові центри	5	200	300	500
Санаторно-оздоровчі курорти	50	350	650	1000
Туристичні інформаційні центри	50	15	35	50
Дитячі табори	25	400	800	1200
Пригодницький туризм	50	30	70	100
Розвиток мережі регіональних та місцевих дестинаційних організацій	100	60	140	200
Всього		1705	3345	5050

Процес відновлення туризму в Україні вже розпочався, і зараз як ніколи важливо активно просувати Україну на міжнародній арені як туристичну дестинацію. Це не лише відновлення національної індустрії, а й частина

глобального контексту, що впливає на безпеку та економічну стабільність у Європі та світі.

Ключовими кроками для забезпечення ефективного відновлення туризму в Україні є:

1. Просування туристичного потенціалу України.
2. Залучення міжнародних партнерів і інвесторів..
3. Фінансова підтримка від міжнародних партнерів.

Можна констатувати, що відновлення туризму в Україні є важливим не лише для національної економіки, але й для загальної економічної та політичної стабільності в Європі. Тому інвестиції в туристичну галузь повинні бути пріоритетними для міжнародної спільноти.

У заключному пункті буде принципи повоєнного відновлення природи як ресурсу туристичної діяльності та об'єкти інвестиційного інтересу в регіонах України.

3.2. Принципи повоєнного відновлення природи як ресурсу туристичної діяльності та об'єкти інвестиційного інтересу в регіонах України

Повномасштабна війна в Україні завдає величезної шкоди не лише людям і інфраструктурі, а й довкіллю. Наслідки воєнних дій торкаються всіх сфер екосистеми – від забруднення повітря до руйнування водних ресурсів і ґрунтів. Руйнування інфраструктури, зокрема промислових об'єктів, нафтобаз, електростанцій та хімічних підприємств, спричиняє викиди небезпечних речовин у повітря, ґрунт і воду. Руйнування газопроводів та нафтопроводів призводить до витоків, які забруднюють ґрунти та підземні води. Усе це

вимагає систематичного документування збитків для майбутніх компенсацій через міжнародні суди, очищення територій від залишків боєприпасів і локалізації токсичних забруднень у ґрунті та воді. Необхідні програми екологічної реставрації, зокрема відновлення лісів, заповідників, рекультивація ґрунтів і очищення водойм. Залучення міжнародної підтримки, експертів і технологій є ключовим для проведення екологічного моніторингу та відновлення. Створення фонду екологічного відновлення, який фінансуватиметься за рахунок репарацій, грантів і донорської допомоги, допоможе реалізувати довгострокові програми відновлення природи. Масштаби шкоди зростатимуть до закінчення війни, а шкода довкіллю має довготривалий характер, і її вплив відчуватиметься десятиліттями, тому планування заходів з мінімізації цих наслідків є ключовим для екологічної безпеки країни та її сталого відновлення [84].

При повоєнному відтворенні довкілля країни має бути не просто відновлення довоєнного стану екосистем, а створення нової моделі управління природними ресурсами, яка враховуватиме сучасні виклики та пріоритети сталого розвитку. Така модель повинна базуватися на принципі рівноцінності цінності довкілля та суспільства. Планування відновлення країни має інтегрувати екологічні цінності у всі аспекти розвитку, адже сталий розвиток є ключовим для забезпечення добробуту наступних поколінь. Відбудова України – це унікальний шанс створити нову систему управління природними ресурсами, що базуватиметься на сталих принципах і слугуватиме основою для сталого майбутнього.

Тому потрібні системні зміни як у багатьох секторах держави, так і у суспільстві. Тому найбільш доцільні принципи відновлення природи, головного туристичного ресурсу туристичної сфери [84].

1. Принцип перший: зміна парадигми мислення. Одним із ключових викликів для України є подолання споживацького ставлення до природи та

формування екологічно свідомого суспільства. Це завдання має стати одним із фундаментальних принципів майбутньої відбудови країни, адже лише за умови зміни способу мислення та ставлення до довкілля можна забезпечити сталий розвиток. Систематична робота над екологічною освітою, просвітницькими ініціативами та впровадженню практик сталого життя є необхідними кроками на цьому шляху..

2. Принцип другий: “зелене” відновлення. Місія “зеленого” відновлення України полягає у встановленні рівноваги між інтересами громадськості, бізнесу та довкілля, забезпечуючи гармонійне співіснування людини і природи. Це передбачає інтеграцію екологічного виміру у всі аспекти відбудови, щоб нова Україна стала комфортною, безпечною та стійкою для життя.

3. Принцип третій: інновації. Відновлення України – це справді унікальний шанс побудувати сучасну, екологічно відповідальну країну, що відповідатиме викликам XXI століття. Впровадження кліматично нейтральних технологій при відновленні промислових об’єктів допоможе знизити викиди парникових газів, сприятиме декарбонізації економіки та зменшить негативний вплив на довкілля. Використання сучасних фільтрів, зміна ліній виробництва на енергоефективні та ресурсощадні, а також впровадження замкнутих циклів у виробництві дозволить зберігати природні ресурси та зменшити кількість відходів.

4. Принцип четвертий: науково обґрунтоване відновлення екосистем. Відновлення українського довкілля – це не лише локальне завдання, а й глобальний науковий виклик, який може об’єднати вчених з усього світу. Зважаючи на масштаби завданих війною екологічних збитків, повернути навколишнє середовище до довоєнного стану неможливо. Однак людство має можливість використовувати наукові досягнення, щоб покращити ситуацію, мінімізувати негативний вплив та дати екосистемам шанс на поступове самовідновлення.

5. Принцип п'ятий: відкриті екологічні дані. Підвищення екологічної свідомості українців та усвідомлення їхньої нерозривної єдності з природою стане основою для формування суспільного інтересу до стану довкілля. Одним із ключових інструментів на цьому шляху є відкриті екологічні дані, які є необхідністю для побудови прозорого та відповідального суспільства.

Попит на екологічну інформацію стимулюватиме відкриття доступу до наборів даних про стан води, повітря, ґрунтів, біорізноманіття, промислові викиди та інші важливі аспекти. Це дозволить громадянам не лише отримувати інформацію, а й брати активну участь у моніторингу стану довкілля, аналізі проблем та пошуку рішень.

Відкритість екоданих підвищить рівень довіри до державних органів, адже громадяни зможуть бачити реальні дії у сфері захисту довкілля. Водночас це стане стимулом для відповідальних бізнесів, які працюватимуть прозоро та екологічно. Таким чином, екологічна інформація не лише сприятиме підвищенню екологічної культури, а й стане основою для побудови сталого та свідомого суспільства

6. Принцип шостий: інтеграція у світові “зелені” програми. Повноцінна інтеграція України в Європейський Союз можлива лише за умови впровадження принципів сталого розвитку та адаптації до вимог Європейського зеленого курсу. Ця стратегія не лише визначає довгострокову екологічну політику ЄС, але й слугує основою для виконання Копенгагенських критеріїв вступу, які вимагають від країн-кандидатів економічної та екологічної стійкості.

Європейський зелений курс ставить амбітну мету – зробити Європу кліматично нейтральною до 2050 року. До повномасштабного вторгнення Україна також орієнтувалась на цей шлях, але через значні виклики, такі як енергетична залежність, застаріла інфраструктура та відсутність достатніх ресурсів, реалізація цієї програми здавалася малоімовірною.

В умовах сьогодення розвиток туризму в Україні, зокрема на регіональному рівні, не відповідає реальним можливостям, зумовленим унікальними природно-географічними, історичними та культурними умовами кожного регіону. Потенціал регіонів залишається недооцінений і використовується недостатньо через низку проблем, зокрема слабо розвинену туристичну та готельну інфраструктуру.

Крім того, чимало об'єктів, які можуть стати центрами тяжіння туристичних потоків, перебувають у незадовільному стані або потребують значних капіталовкладень для відновлення. Це стосується як історичних пам'яток, так і природних резервів, багато з яких не мають належної охорони та інфраструктури для прийому туристів.

Також варто відмітити об'єкти інвестиційного інтересу в регіоні (див. рис. 3.2.1 та 3.2.2) [8]:

Рис. 3.2.1. Об'єкти інвестиційного інтересу туристської галузі регіону [8]

Для ефективної реалізації туристичного потенціалу на регіональному рівні потрібно вирішити низку організаційних, правових, технічних і

фінансових проблем. Це передбачає розробку стратегічних планів розвитку інфраструктури, залучення інвестицій у відновлення та модернізацію об'єктів, поліпшення транспортної доступності та підвищення якості обслуговування туристів. Також важливим є створення сприятливих умов для місцевих підприємців та бізнесу в галузі гостинності, що дозволить залучати туристів не тільки до великих міст, але й до малих населених пунктів [8].

Рис. 3. 2.2 Інтегральний показник інвестиційної привабливості туристської галузі за регіонами України [8]

Опорними інвестиційними елементами туристичної галузі регіону є компактно розташовані території, на яких зібрані всі базові елементи туризму. Це можуть бути готелі, ресторани, культурно-розважальні центри, спортивні та рекреаційні зони, а також сучасні об'єкти для активного відпочинку, такі як аквапарки, гірськолижні комплекси та тематичні парки. Такий підхід дозволяє створити привабливу туристичну зону, яка задовольнятиме різноманітні

потреби відвідувачів і стане важливим фактором економічного розвитку регіону.

Для оцінки інвестиційної привабливості цих елементів слід враховувати кілька важливих параметрів. Серед них естетичні якості, тобто привабливість ландшафтів, архітектурний стиль і загальний вигляд об'єктів туристичної інфраструктури. Важливо, щоб природні і культурні ландшафти мали високу естетичну цінність, що може суттєво вплинути на привабливість регіону. Рекреаційна ємність регіону також є важливою для оцінки, оскільки вона визначає, скільки туристів може одночасно відвідати цей регіон без шкоди для якості обслуговування та навколишнього середовища. Важливо також забезпечити хорошу транспортну доступність, щоб туристи могли легко добиратися до регіону, а також мати можливість швидко переміщуватися між основними об'єктами.

Таким чином, усі ці фактори разом визначають інвестиційну привабливість регіону та його потенціал для розвитку туризму.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Відновлення туризму має стати важливим компонентом стратегії повоєнного економічного відновлення країни. У розробленні вітчизняної туристичної політики повоєнного періоду необхідно враховувати використання інструментів регіонального розвитку та державно-приватного партнерства.

2. Основними пріоритетами відновлення туристичної галузі в Україні у повоєнному майбутньому мають стати: включення розвитку туризму до програм соціально-економічної відбудови, проведення переговорів з міжнародними інвесторами, розроблення масштабних маркетингових кампаній з виходу на зовнішні ринки та відкриття туристичних офісів в інших країнах, створення регіональних туристичних програм, відновлення постраждалої туристичної інфраструктури, популяризація нестандартних форм туризму. Вже зараз необхідно розпочинати перемовини зі світовими готельними мережами та розроблювати стратегії перспективного розвитку індустрії туризму та гостинності.

3. Державна агенція з розвитку туризму (ДАРТ) уже запропонувала декілька напрямів, включаючи формулювання нових ідей, для внутрішнього туризму під гаслом «Чому ми подорожуємо Україною?». Після закінчення війни та повернення безпеки на сході України, ДАРТ має намір розвивати туризм в Донецькій та Луганській областях, розробляти туристичні програми, присвячені місцям військової слави та підвищувати роль туризму в усіх сферах суспільного життя.

4. Створення туристичної інфраструктури та розвиток галузі туризму може допомогти забезпечити зайнятість місцевого населення та створити додаткові робочі місця, підвищити ефективність використання готелів, ресторанів, сприяти відновленню культурно-розважальних заходів, а також

сприяти залученню іноземного інвестиційного капіталу.

5. Необхідною умовою успішного відновлення туризму в Україні у повоєнний період виступатиме здатність країни провести ефективну маркетингову кампанію на зовнішніх ринках, що допоможе змінити бренд та сприйняття нашої країни як безпечної туристичної локації. Окрім того, у повоєнний період необхідно реально трансформувати туристичний ландшафт України, створюючи нові історичні пам'ятки та туристично привабливі об'єкти, розвивати військовий туризм та підвищувати роль туризму у національно-патріотичній стратегії розвитку суспільства.

6. В інвестиційній стратегії розвитку туристичної індустрії визначаються пріоритети напрямів туристської діяльності і форми інвестицій, джерела і характер формування інвестиційних ресурсів, а також послідовність етапів реалізації системи цілей, яка визначає межі можливостей інвестиційної активності туристських підприємств у перспективному періоді.

7. Одним із напрямів відновлення індустрії туризму у повоєнний період має стати військово-історичний туризм, який тісно пов'язаний із меморіальним туризмом, оскільки він пам'ятає і вшановує всі жертви й події, що сталися на тій чи іншій території. Військово-історична пам'ять і розвиток туризму мають бути нерозривно пов'язані, що сприятиме більш детальному вивченню всіх подій та залученню якомога більшої кількості туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агенство ООН у справах біженців. Офіційний сайт URL: <https://www.unhcr.org/ua/resources>.
2. Алексеев І. В., Трусова Т. С. Соціально-економічні передумови та наслідки туристичної діяльності. *Бізнесінформ*. 2014. №7. С. 191-195.
3. Аналітичне дослідження втрат туристичної індустрії від війни в Україні. Аналітичний звіт з науково-дослідної роботи. К., 2023. URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-library-war-%D0%86mpact-analysis.pdf>.
4. Артюх К. Вплив російсько-української війни на туристичну галузь в Україні та світі: що нас чекає в майбутньому. URL: <https://delo.ua/opinions/vpliv-rosiisko-ukrayinskoyi-viini-na-turisticnu-galuz-v-ukrayini-ta-svitishho-nas-cekaje-v-maibutnyomu-405634>.
5. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. *Наукові перспективи*. 2022. № 5(23). С. 168–180.
6. Барвінок Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18 (2). С. 206–217.
7. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. К.: ВЦ КНУ, 2002. 396 с.
8. Богдан Н. М., Іванова О.М. Бутова Я.О. Інвестиційне забезпечення розвитку туризму і гостинності: регіональний аспект. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Випуск 6 (33). 2021. С. 191-198.
9. Бойко В., Далевська Н. Розвиток туризму після збройних конфліктів у різних країнах світу. *Управління змінами та інновації*. 2022. №3. С. 5-10.
10. Бойко В.О., Драгота І. П. Глемпінг – ексклюзивний туристичний продукт сьогодення. *The I International Science Conference on Multidisciplinary*

Research (January 19–21, 2021). Berlin, Germany, 2021. P. 208–210.

11. Бойко М. Г. Методологічні засади дослідження соціально-економічної цінності туризму. *Бізнес Інформ*. № 7. 2013. С. 208-215.

12. Бунтова Н. В. Потенціал України на міжнародному ринку туристичних послуг. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 17. С. 21–24.

13. Бутко М.П., Аншугіна І. О. Розвиток мережі шляхів автомобільного сполучення та її роль у зміцненні туристичного потенціалу України. *Регіональна економіка*. 2014. №2. С.23.

14. Валентюк І. В. Організаційно-економічні механізми державного регулювання туристичної сфери України : дис. канд. наук з держ. упр. Київ, 2005. С. 163.

15. Вечерський В. В. Культурна спадщина України. 2022. URL: <https://vue.gov.ua/>.

16. Відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України. Міністерство економіки України. Офіційний сайт. URL : <https://bit.ly/2UEZmKy>.

17. Відновлення малого та середнього бізнесу у секторі туризму та гостинності в 2023–2033 роках. Стратегічна Дорожня карта. URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-library-small-and-medium-sized-businesses-recovery.pdf>.

18. Відновлення туризму і туризм для відновлення. URL: <https://www.ukrainer.net/turyzm-vidnovlennia/>.

19. Відродження туризму після війни: про що каже міжнародний досвід та які можливості є для України? URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/3658/reviving-tourism-after-the-war-what-does-international-experience-tell-us-and-what-opportunities-are-there-for-ukraine>.

20. Воронкова Т., Притуленко А. Міжнародний туризм і його вплив на

соціально-економічний розвиток України. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/85.pdf.

21. Герасимів З. М., Христенко Г. М. Особливості розвитку туризму в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. С. 25-35.

22. Головкова Л. С., Юхновська Ю. О. Комплексний аналіз та оцінка впливу чинників на формування та розвиток туристичної галузі України. *Бізнес Інформ*. 2020. №2. С. 179–186.

23. Гончар Л. О., Беляк А. О. Стан і тенденції розвитку сучасної туристичної галузі в Україні. *Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці* : матеріали III-ої Міжнародної наукової Інтернет-конференції (Київ – Баку, 15-17 лютого 2019 року). ВІЗ «Національна академія управління». Київ : НАУ, 2019. С. 49–53.

24. Горіна Г.О. Ринок туристичних послуг: управління розвитком в умовах просторової поляризації: монографія. Кривий Ріг : Видавець ФОП Чернявський Д.О., 2016. 305 с.

25. Гурська І.С., Герасимів Г.М. Фактори розвитку туристичного бізнесу в умовах ринку. *Агросвіт*. 2019. № 20. С. 88–92.

26. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>.

27. День туризму 2022 разом з VisitUkraine. URL: <https://visitukraine-today.uk/blog/927/den-turizmu-2022-razom-z-visit-ukraine>.

28. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

29. Державне агентства розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua>.

30. Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення. URL: https://ednannia.ua/images/Master_version_UKR_Rebuilding.pdf.

31. Дроздов А.В. Екотуризм: визначення, принципи, ознаки, форми. Актуальні проблеми туризму. *Перспективи розвитку сфери туризму* : науково-практична конференція. Київ, 2007. С. 122-129.

32. Жук М.В. Експортний потенціал регіону: теорія, методологія, практика. Чернівці: Рута, 2002. 199 с.
33. Журба І., Несторишен І., Матюх С. Реалізація державної туристичної політики в контексті регіонального розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 4. С. 51–61.
34. Загальні втрати економіки, понесені в ході війни. Київська школа економіки. Офіційний сайт. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/>.
35. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/>.
36. Коваль Н.О., Логвин М.М. «Вимушений» туризм в Україні: масштаби прояву та загрози. *Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті: тези доповідей XLV Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2021 рік (м. Полтава, 13–14 квітня 2022 р.)*. Полтава : ПУЕТ, 2022. Ч. 2. С. 239–240.
37. Колотуха О. Геопросторові аспекти пішохідного туризму. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Серія: Туризм. 2019. № 2(1). С. 6–17.
38. Кондратенко О.Ю. Геополітика – сутність феномену та його еволюція. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Філософія, соціологія, політологія. 2015. № 4. С. 98–107
39. Концепція Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/files/2022-05/stratvidnovlennyakoncept-v2.pdf>.
40. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. Управління розвитком сфери гостинності: регіональний

аспект : матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці : Технодрук, 2022. С. 337–341.

41. Кот С. І. Про стан збереження культурної спадщини України: Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань "Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні" 18 квітня 2018 р. НАН України. Інститут історії України, Центр досліджень історико-культурної спадщини України. К., 2018. 42 с.

42. Кривега К.В. Туристична інфраструктура: поняття та складові. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2005. Випуск 21. С. 118-124.

43. Кривешко О. В. Оцінка вагомості конкурентних переваг. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2020/66.pdf.

44. Крисаченко В. С. Геополітика. Науковий інструментарій українознавця. Довідник. К.: ННДІУВІ, 2012.

45. Кулиняк І.Я., Жигало І.І., Ярмола К.М. Туристична галузь в умовах пандемії COVID-19: тенденції та заходи підтримання. *Бізнесінформ*. 2021. № 1. С. 177–184.

46. Ланда В. Війна за ресурси. *Forbs. UA*. 2023. Лютий-березень. URL: <https://subscribe.forbes.ua/archive?year=2023>.

47. Ланда В. Які труднощі чекають Україну під час компенсації втрат від війни з РФ. Інтерв'ю із топ-економістом. URL: <https://ua.news/ua/money/kakye-trudnosty-zhdut-ukraynu-pri-kompensatsyy-poter-ot-vojny-s-rf-yntervyu-s-top-ekonomystom-vladymyrom-landoj>.

48. Лікувально-оздоровчий, медичний та психологічний туризм – види туризму, які набувають популярності в умовах війни. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/-1647724135.html>

49. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навчальний посібник. К.: КНТ, 2009. 576 с

50. Логвин М., Мороз М., Логвин Д. Туристичний сектор під час воєнного

стану: стан, загрози та перспективи. *«Світ наукових досліджень. Випуск 18»*: матеріали Міжн. мультидисц. наук. інтернет-конф., (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 20-21 квітня 2023 р.) / [редкол. : О. Патряк та ін.] ; ГО “Наукова спільнота”; WSSG w Przeworsku. Тернопіль: ФО-П Шпак В.Б. С. 37-43. URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/4462/>.

51. Логунцова І.В. Рихліцький В. Внутрішній туризм в Україні мав би рости: як змінилась галузь і куди зник «бюджетний» мандрівник. Економічна правда вебсайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/09/23/665405/>.

52. Лужанська, Т. Ю., Теличко Т. В., Деркач В. Ю. Основні аспекти геополітичних процесів в сфері туристичної діяльності. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Карпатська вежа, 2016. №21(16). С.63-63.

53. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.

54. Магдик Н. Туризм під час війни: як відпочивати в Україні цього літа. *segodnya.ua*, 2022. URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/turizm-vo-vremya-voyny-kak-otdyhat-v-ukraine-etim-letom-1629651.html>.

55. Мапа культурних втрат (2022). *Український культурний фонд*. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/>.

56. Мацикур Г.В. Туристичне краєзнавство. Тернопіль: Технічний коледж ТНТУ ім. І. Пулюя. Тернопіль 2014. 155 с.

57. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: навч. посіб. для студентів вузів. Львів, 2014. 259 с.

58. Миронов Ю.Б., Свидрук І.І. Туризм як чинник економічного розвитку країни. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.6. С. 255–262.

59. Міністерство культури та інформаційної політики України. Офіційний сайт. URL: <https://mkip.gov.ua/content/pro-ministerstvo.html>.

60. Мірела М. Геополітичні аспекти розвитку міжнародного туризму в Україні ДВНЗ «Ужгородський національний університет» URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>.

61. Моца, А., Шевчук, С., Середа, Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. Випуск (41). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1560>.

62. Нарис про відбудову України / Т. Бекер, Б. Айхенгрін. URL: https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf.

63. Новицька С. Р. Біотичні рекреаційні ресурси Тернопільської області. *Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2008. № 1. С. 225-232.

64. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 1 (26). С. 55–68. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf>.

65. Орлова М.Л. Функціональні складові інфраструктури туризму України *Геополітика і екогеодинаміка регіонів*. Серія Економіка. 2014. Випуск 2 (50). URL: <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/0125orlova.pdf>.

66. Основні втрати ще попереду: українцям розповіли, як війна вдарила по туризму. *unian.ua*, 2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/osnovni-vtrati-shche-poperedu-ukrajincyam-rozpovili-yak-viynavdarila-po-turizmu-novini-ukrajina-11866203.html>.

67. Остролуцька Л. Інноваційна трансформація України – інвестиція у стабільність Європи. URL: <http://svit.kpi.ua/2022/11/04/>.

68. Охріменко, О., Попов, Р. Повоєнна відбудова України: потенціал та стратегія перетворень. *Економіка та суспільство*. 2022. (45). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-7>

69. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за

заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.

70. Павліха Н.В., Цимбалюк І. О., Савчук А.Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 211 с.

71. Паньків Н.Є. Соціально-екологічний підхід до розроблення стратегії сталого розвитку туризму територіальних громад. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020, т. 30, № 3. С. 71–76.

72. Парфененко Г. Як війна в Україні вплинула на туризм Німеччини та США. URL: <https://dip.org.ua/nimechchina/stalo-vidomo-yak-vijna-v-ukraini-vplinu-na-turizm-nimechchini-ta-ssha-ozvucheno-nevtishni-prognozi/>.

73. Парфіненко А. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 126. Ч. 1. С. 12–23.

74. Пестушко В.М. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи. *Географія та економіка в рідній школі*. 2015. №4. С.257.

75. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України № 266/2022 від 21.04.2022. <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>.

76. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>.

77. Після війни внутрішній туризм в Україні економічно сильно "просяде", а згодом дещо зміниться. Інтерв'ю Голови Державного агентства розвитку туризму. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/826786.html>.

78. Плотнікова М. Ф., Якобчук В. П., Ходаківський Є. І., Войтенко А. Б., Колеснікова М. С. Державна політика реалізації туристичного потенціалу України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 3. С. 102–112.

79. Повоєнна відбудова: дослідження досвіду та поточного стагу. URL: <https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2022/12/post-war-reconstruction-of-economy-case-studies.html>.

80. Повоєнне відновлення України: відбудова заради кращого майбутнього. Київ, 2022. URL: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/post-war-reconstruction-UA3001.pdf>.

81. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf>.

82. Показник ефективності медичної реабілітації за кошти Фонду соціального страхування сягнув 81,8% / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pokaznik ефективності-medichnoyi-reabilitaciyi-za-koshti-fondu-socialnogo-strahuannya-syagnuv-818>.

83. Політична географія і геополітика: навч. посібник / Б.П. Яценко, В.І. Стафійчук, Ю.С. Брайчевський та ін.; за ред. Б.П. Яценка. К.: Либідь, 2007. 255 с.

84. Принципи повоєнного відновлення природи України. URL: <https://www.savednipro.org/povoyenne-vidnovlennya/>.

85. Приседська В. Як переживає війну туристична галузь. [bbc.com](https://www.bbc.com/ukrainian/features-62004034), 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62004034>.

86. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>.

87. Про затвердження Порядку розроблення та затвердження спеціальних методик щодо економічного обґрунтування проектів розвитку курортів та економічної оцінки їх природних лікувальних ресурсів: Постанова КМУ № 452 від 06.05.2001 в ред. від 17.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2001-%D0%BF#Text>.

88. Про туризм: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. №31. Ст.241 (в редакції від 04.08.2011). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi->

bin/laws/main.cgi?nre.

89. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>.

90. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ: НІСД, 2022. 532 с.

91. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Економічні науки. 2022. Випуск 46. С. 11–15.

92. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/9-2018/romanova.pdf>.

93. Савушкін Д. І. Розвиток курортно-рекреаційних систем як інструмент трансформаційних перетворень в економіці. *Ефективна економіка*. № 4. 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2919>

94. Савченко І. А. Вплив тероризму та військових дій на міжнародний туризм. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/11259/1/Savchenko%20I.%20A..pdf>.

95. Світовий туристичний барометр. URL: www.unwto.org/facts/eng/barometer.htm: Excerpt of the UNWTO World Tourism Barometer.

96. Святохо Н.В. Концептуальні основи дослідження туристичного потенціалу регіону. *Економіка і управління*. 2007. №2. С. 30-36.

97. Сіра Е.О. Голубець І.М. Безрученков Ю.В. Післявоєнне відновлення туризму в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2022. Випуск 68. С. 155-158.

98. Скляр Г.П., Дробиш Л.В., Тараненко О.О., Логвин М.М., Шуканов П.В. Феномен дозвілєвої діяльності: туризмологічний дискурс. *Науковий вісник*

Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія “Економічні науки”. 2023. № 1 (107). С. 60-65.

99. Смаль І. В. Геополітичні чинник розвитку міжнародного туризму URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/>.

100. Смірнов І.Г. Логістичне оцінювання рекреаційно-туристичних об’єктів та ресурсів (в контексті логістичної моделі сталого розвитку туризму). Велика Волинь: наук. зб. Вип. 42. Житомир: М. Косенко, 2013. С. 239-246.

101. Статистичний щорічник України за 2022 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2023. 387 с.

102. Статистичні дані щодо перетину українського кордону громадянами інших держав. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/statistichni-dani-shchodo-peretinu-ukrayinskogo-kordonu-inozemcyami>.

103. Стратегічна концепція відбудови туристичного потенціалу України у поствоєнні часи. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38573/5/22dtvupc.pdf>.

104. Стратегічне планування екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/130/119>.

105. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12>.

106. Телегуз К. А., Сорвіна Ю. М. Візія та стратегії повоєнного відновлення українського туризму. *Туризм в Україні: виклики та відновлення* : зб. матеріалів Міжнар. турист. форуму, 21–22 берез. 2023 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана [та ін.]. Київ : КНЕУ, 2023. С. 182–183. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/49a2bd09-ac69-4162-a685-079501fb77cc/content>.

107. Тенденції розвитку сучасної геополітичної ситуації у світі. URL:

<http://bintel.com.ua/uk/>.

108. Ткаченко Т. І. Управління суб'єктами туристичного бізнесу в умовах сталого розвитку : дис. ... д-ра екон. наук. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 557 с.

109. Ткачук Л. М. Актуальна геополітична ситуація як чинник розвитку регіонального туризму. *Регіональна політика: політико-правові засади, урбаністика, просторове планування, архітектура*. Частина 2 : зб. наук. праць, 2019. Вип. 5. С. 169-173.

110. Ткачук Л. М. Актуальні тенденції розвитку туризму в Україні: геополітичний контекст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*. Серія 4 : Географія і сучасність : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 33. С. 233-243.

111. Турзбір в Україні за перші чотири місяці 2022 року зріс на 65%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershi-chotiri-misyaci-2022-roku-zris-na-65>.

112. Туризм. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

113. Туристична статистика України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2021-roci-v-ukrayini-naybilshe-vitrachali-groshey-turisti-z-oae> (дата звернення: 05.12.2024).

114. Турзбір в Україні за перше півріччя 2022 року зріс майже на 29%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2022-roku-zris-mayzhe-na-29>.

115. Туристичний барометр України 2009-2019. URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-statistics-barometer-2019.pdf>.

116. Туристичний барометр України 2021-2022. URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-statistics-barometer-2022.pdf>.

117. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою / Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shansstaty-sylnoyu-derzhavoyu/>.

118. Філюк С. М., Зарічняк А.П. Стратегічне планування екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/130>.

119. Худавердієва В., Мерчанський В., Чуйко Н., Воронкова А. Стратегія економічної адаптації туристично-рекреаційної сфери України до міжнародного туристичного ринку. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2022. № 6 (2). URL: <http://www.is-journal.com/is/article/download/89/58>.

120. Цей день в історії: Хроніка подій 2014 року URL: <https://www.jnsm.com.ua/>.

121. Центральна бібліотека ЦБС Слобідського району м. Харкова. Офіційний сайт URL: http://biblioteka-turgeneva.edu.kh.ua/poslugi_biblioteki/tematichni_spiski/kuljturna_spadschina_ukraini/.

122. Через війну надходження до держбюджету від тургалузі скоротилися на 18%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/cherez-viynu-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turgaluzi-skorotilisya-na-18>.

123. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/samye-rkie-vremena-vperedi-proishodit-turizmom-1657645856.html>.

124. Шабардіна, Ю. В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору: дис. канд. екон. наук: Ю.В.Шабардіна, Чернігівський державний технологічний університет. Чернігів, 2011. 21 с.

125. Щербакова Н. О. Стан туристичної галузі України та процес її відтворення в післявоєнний період. *Економіка та суспільство*. №39 (2022).

URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/39>.

126. Юхновська Ю. О. Вплив глобалізації та євроінтеграції на туристичну галузь України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 23(2). С. 147-152. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumevcg_2019_23\(2\)__30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumevcg_2019_23(2)__30).

127. Як війна в Україні вплинула на європейський туризм? URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/yak-viyna-vukrayini-vplinula-na-ievropeyskiy-turizm>.

128. Якименко-Терещенко Н., Корюгін А., Бикова М. Перспективи відновлення економічного потенціалу суб'єктів індустрії туризму і гостинності в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. №35. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1108/1065>

129. Якименко-Терещенко Н., Мірко Н.В., Моца А.А. Розвиток індустрії туризму у повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. №44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1901/1829>

130. Яковчук О.В. Оцінка туристичного потенціалу України. *Географія та туризм*. 2010. Вип. 10. С. 57-65.

131. Boiko, V., Liubynskyi, O., Strikha, L., Zarakhovskyi, O.Y., Neilenko, S. (2021). International journal of computer science and network security. Vol. 21. №4. PP. 167–177.

132. Crisis in Hospitality and Tourism: A study on the impacts of terrorism on Indian Hospitality and Tourism Industry URL: <https://www.researchgate.net/>.

133. Economic Impact Report, 2019. URL: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact>.

134. European Court of Auditors. EU Support to tourism. Need for a new orientation and a better funding approach. 2021. 58 p.

135. How the war in Ukraine will affect European tourism. globetrender.com, 2022. URL: <https://globetrender.com/2022/04/28/how-the-war-in-ukraine-will-affect>.

136. Karnaushenko, A., Petrenko, V., Tanklevska, N., Borovik, L., & Furdak, M. (2020). Prospects of youth agricultural entrepreneurship in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 6(4), 90–117. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.04.06>.

137. Kyrylov Y., Hranovska V., Boiko V., Kwilinski A., & Boiko L. (2020), International Tourism Development in the Context of Increasing Globalization Risks: On the Example of Ukraine's Integration into the Global Tourism Industry. *Journal of Risk and Financial Management*, 13 (12), 303.

138. Lyulyov O., Us Y., Pimonenko T., Kwilinski A., Vasylieva T., Dalevska N., Polcyn J., & Boiko V. The Link between Economic Growth and Tourism: Covid-19 Impact. *Proceedings of the 36th International Business Information Management Association (IBIMA) 4–5 November 2020 / S. Khalid, S. Soliman (ed.). Granada : IBIMA Publishing, 2020. P. 8070–8086.*

139. Richter, Linda. *Political Instability and Tourism in the Third World // Tourism and the Less Developed Countries*. Edited by David Harrison. New York: Wiley. 1992. P. 35-46.

140. Romanenko Y.O., Boiko V., Shevchuk S. M., Barabanova V. V., Karpinska N. V. Rural development by stimulating agro-tourism activities. *International Journal of Management*. 2020. №11(4). P. 605–613.

141. Shamara I., Haponenko H., Kryvulkina, D. Проблеми та перспективи розвитку туристичного ринку України в контексті загальносвітових тенденцій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2020. №11. С. 128-139.

142. Smart parking: global market size 2018/2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/874999/global-smart-parking-market-size>.

143. Sönmez S.F. Tourism, Terrorism and Political Instability. *Annals of Tourism Research*. 1998. Vol. 25, № 2. P. 416-456.

144. Top funded digital health categories worldwide in 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/736163/top-funded-health-it-technologies>.
145. Ukraine is new horizons URL: <https://nhukr.org/our-history/>.
146. UNWTO Tourism Highlights, 2019 URL: <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2019-edition>.
147. UNWTO Tourism Highlights 2023 Edition. URL: <https://tourismecotedivoire.ci/wp-content/uploads/2023/12/Tourism-Highlights.pdf>.
148. UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex, July 2021. UNWTO. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2021.19.1.4>.
149. Webster C., Ivanov S.H. Geopolitical drivers of future tourist flows. *Journal of Tourism Futures*. 2014. Vol. 1 №1. P. 59-69.
150. World Travel and Tourism Council WTTC. URL: <https://wttc.org/>.
151. World Travel and Tourism Council: Global Economic Impact and Trends 2021. UNWTO. 27 p.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Відновлення економіки

Таблиця А.1

Успішні кейси відновлення після воєнних конфліктів, за [81]

Країна	Напрямок	Опис
Ірак	Фермери Язіді рекультивують колишню територію ІДІЛ	Коли Ісламська держава в Сирії та Леванті (ІДІЛ) прокотилася через регіон Синджар на півночі Іраку в 2014 році, вони витіснили мільйони фермерів, які поклалися на цю землю, щоб заробляти на життя. ІДІЛ переслідувала місцевих язидів за їхні релігійні переконання та намагалася знищити їхні ферми, щоб запобігти тому, щоб вони коли-небудь знову могли жити в Синджарі. У 2015 році об'єднані курдські війська повернули Синджар, але спустошення землі та постійна загроза мінування викликали у багатьох фермерів Язіді страх повернутися на батьківщину. Проте уряд Іраку почав фінансувати зусилля з післявоєнного відновлення та дозволити язидцям повернути свою землю. Жінка-язиді на ім'я Надя Мурад, лауреат Нобелівської премії миру 2016 року, розпочала проект під назвою «Ініціатива Наді». Група під назвою Mines Advisory Group (MAG) також почала розмінувати землі переміщених фермерів. Хоча прогрес був повільним, частково через обмежену державну підтримку в останні роки та жорсткі правила транспортування добрив, регіон повільно, але впевнено відновлюється.
ЦАР	Захист лісів ЦАР	Після років політичної нестабільності та серії державних переворотів станом на 2016 рік Центральноафриканська Республіка вперше в історії має демократично обраного президента. Незважаючи на те, що обрання президента Туадери стало кроком у правильному напрямку до розбудови миру, є багато сфер, які все ще потребують вирішення. Однією з проблем ЦАР є широко поширена практика незаконної вирубки лісу. Ліси є одним із найбільших ресурсів країни, а деревина є основним експортом, але корумповані державні чиновники дозволили виникнути масовій торгівлі нелегальною деревиною, що загрожує стійкості лісів і підриває зусилля з відновлення. Менеджери лісів намагаються зупинити цю проблему, але їм часто погрожують державні службовці, які наживаються на нелегальній торгівлі деревиною. Однак, багато хто в Центральноафриканській Республіці працює над зміною статус-кво. У 2016 році країна оновила угоду з Європейським Союзом, яка спонукає країну реформувати лісове законодавство та боротися з незаконними рубками в обмін на сприятливі торгові угоди. Це відновлення найбільшого природного ресурсу країни допоможе післявоєнному відновленню шляхом зміцнення доходів від торгівлі, налагодження

		відносин за кордоном і надання ресурсів на реконструкцію пошкоджених будівель.
Південний Судан	Південний Судан використовує мобільні гроші для відновлення економіки	Країна Південний Судан перебуває всередині оголошення після громадянської війни, яка тривала п'ять років і забрала життя близько 400 000 людей. Частиною спустошення, спричиненого цією війною, був крах економіки Південного Судану, оскільки вежі стільникового зв'язку були зруйновані, довіра до фінансових установ була підірвана, а корупція почала охоплювати банки країни. За даними AP News, «близько 80 відсотків грошей у Південному Судані не зберігаються в банках», головним чином через те, що більшість жителів сільської місцевості та живуть надто далеко від великих міст, де розташовані банки. Звичайно, є й інші перешкоди, включаючи той факт, що лише 16 відсотків населення мають державний ідентифікатор (що означає дорожче зняття коштів і відсутність грошових переказів), а також занепокоєння щодо стабільності банківської системи країни. У період післявоєнного відновлення країни уряд Південного Судану співпрацює з операторами мобільного зв'язку, щоб створити систему під назвою «мобільні гроші», за якою люди можуть здійснювати банківські операції зі своїх телефонів, а не покладатися на фізичні банки та банкомати країни. Ця система дозволяє людям легко брати участь в економіці Судану, а оскільки дослідження показали, що доступ до таких послуг, як банки, сприяє економічному зростанню, бум мобільних грошей матиме неоціненне значення для післявоєнного відновлення Південного Судану. Уряд також працює над створенням біометричної ідентифікації для всіх громадян для використання в банківській справі.

Таблиця А.2

Успішні кейси відновлень після катастроф, за [81]

Країна	Напрямок	Опис
Афганістан	Супутники та соцмережі	Оцінку шкоди проводили через супутник і соцмережі для швидкої реакції
Туреччина	Building Back Better	Успішні кейси про створення безпечних шкіл у Туреччині та успіхи Агентства по сейсмостійкості
Пакистан +	Building Back Better	Дослідження. Збільшення витрат на 10-20% на будівлі знижує їх руйнування на 50% і т. д.
Бутан	Управління ризиками	Повені, 2021 рік. Середній час підготовки щоденних прогнозів погоди скорочено вдвічі — з чотирьох годин до двох. GFDRR відіграє ключову роль у забезпеченні цього прогресу за підтримки ЄС та Програми Японії й Світового банку щодо інтеграції управління ризиками катастроф у країнах, що розвиваються
Мозамбік	Швидкі закупівлі	Під час надзвичайних ситуацій Національний інститут боротьби зі стихійними лихами (INGC) у Мозамбіку може призупинити мита та податки, що стягуються на закупівлю аварійних матеріалів. Після надзвичайної ситуації INGC зобов'язана узгодити ці винятки з фіскальними органами
Гаїті	Швидкі рішення/Тимчасова комісія	Після землетрусу в січні 2010 року в уряді не було жодного органу, наділеного мандатом керувати аварійним відновленням та реконструкцією. Так створили Тимчасову комісію з відновлення Гаїті (IHRC). Маючи мандат на 18 місяців, комісія не мала на меті бути органом фінансування чи оперативною агенцією, а радше форумом високого рівня для координації донорів, планування відновлення, мобілізації ресурсів, моніторингу та оцінки.
Лаос	Швидкі закупівлі	Лаоська Народно-Демократична Республіка розробила механізм швидкого фінансування невідкладного ремонту доріг, щоб забезпечити своєчасне сприяння невідкладному ремонту дорожньої інфраструктури. Міністр фінансів і 17 губернаторів провінцій створили цей механізм через угоду, яка дозволяє губернаторам приймати рішення залучати підрядників доріг для відновлювальних робіт після катастрофи без попереднього схвалення центрального уряду. Губернатори провінцій, постраждалих від Кетсана і Хайма/Нок-Тен, використовували ці повноваження, щоб забезпечити своєчасне сприяння відновленню доріг. Однак під час впровадження цієї політики не було вказівок і нагляду. Основні проблеми, які виникли, включають використання фінансування для «несуттєвого» ремонту доріг на основі неадекватної оцінки збитків після катастрофи та нездатність мобілізувати достатні фінанси для завершених робіт (що призведе до значного провінційного боргу). Це свідчить про важливість систематичного забезпечення механізмів нагляду при впровадженні швидких систем закупівель, щоб уникнути ризиків нецільового використання коштів та неефективності.

Японія	Інвестиції в інфраструктуру	Розумні інвестиції в стійкість інфраструктури можуть допомогти мінімізувати як прямі, так і непрямі наслідки, зменшивши збої в життєво важливих лініях. У звіті Lifelines: The Resilient Infrastructure Opportunity за 2019 рік було встановлено глобальне дослідження, що кожен долар, інвестований у стійкість рятувальних ліній, у довгостроковій перспективі приносить користь у 4 долари. Подібним чином було оновлено будівельні норми, стандарти та модулі професійної підготовки з використанням уроків, отриманих від GEJE. Перетворення досвіду стихійних лих у безпечніше забудоване середовище: приклад Японії
Японія	Волонтери і культура	Культурна спадщина також відіграє важливу роль у створенні здорових спільнот, і втрата або пошкодження цих предметів може завдати шкоди згуртованості та ідентичності спільноти. Звіт Resilient Cultural Heritage: Learning from the Japanese Experience показує, як GEJE підкреслив важливість інвестування в стійкість культурних цінностей, наприклад, через бюджети реставрації та групи реагування, що дозволило перемістити предмети ризику та відновити власність під час і після GEJE. Після мегахатастрофи була створена волонтерська організація Shiryō-Net, щоб допомагати рятувати та зберігати пам'ятки спадщини, і зараз ця мережа поширилася по всій Японії. Залучення як волонтерів, так і державних організацій до збереження спадщини може сприяти більш широкому реагуванню.